

ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๖ ❀ มีนาคม ๒๕๕๔

เนื้อหาในเล่ม

สำนักกฎหมายอิงธรรม (3) (หน้า 323)

การใช้ปรัชญาภาษาสำหรับวิเคราะห์คำสอนในพุทธศาสนา (หน้า 361)

จากบรรณาธิการ

‘ภาษา’ กับ ‘ความคิดของมนุษย์’

วารสาร “ปัญญา” ของเราเล่มนี้เข้าสู่ภาวะปกติอีกครั้ง มีบทความสองเรื่องเช่นเคย ในเล่มนี้ผมมีความคิดในเชิง “ทดลอง” มานำเสนอ ท่านผู้อ่านว่าด้วยเรื่องการวิเคราะห์คำสอนในพระพุทธศาสนาด้วยวิธีการทางด้านภาษา ที่มาของความคิดในเชิงทดลองอันนี้ก็มาจากความคิดของผมเองที่สะสมมายาวนานพอสมควรแล้ว (น่าจะเกินสิบปี) ผมขอเล่าความคิดที่ว่านั้นให้ท่านผู้อ่านฟังย่อๆ จากนั้นก็จะเล่าต่อว่าเรื่องนี้จะสามารถเอามาใช้งานได้ในการศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างไร

เรื่องเป็นอย่างนี้ครับ ผมนั้นรู้สึก “หงุดหงิด” เสมอเวลาได้ยินใครพูดว่า “โอท่าน... เรื่องนี้จะเอาภาษามาตัดสินไม่ได้เลย มันลึกซึ้งมาก... จะเอาของต้นๆ อย่างภาษามาจับไม่ได้เลย ภาษานั้นเป็นสมมติบัญญัติเท่า

นั่นเอง หากอยากเข้าใจเรื่องนี้ ท่านต้องมาปฏิบัติเอง” คนที่พูดอย่างนี้เท่าที่ผมสังเกตมักใช้ข้อความข้างต้นนี้เพื่อปกป้องอะไรบางอย่างที่ตนเชื่อมั่นอยู่ เสร็จแล้วไม่รู้ว่าจะปกป้องอย่างไร ก็เลยตัดบทว่า “ที่คุณวิจารณ์มานั้นก็น่าฟัง แต่ขอโทษนั่นก็เป็นแค่การวิเคราะห์ด้วยภาษา ภาษาเข้าไม่ถึงเรื่องนี้หรอก”

สำหรับผม ไม่ว่าเราจะมองภาษาอย่างไร แต่สิ่งนี้คือสิ่งเดียวที่จะเป็นสื่อกลางนำเราไปหาความรู้ในทุกเรื่อง พระพุทธองค์เกิดเมื่อเกือบสามพันปีที่แล้ว ระหว่างที่ทรงพระชนม์ชีพอยู่ก็เที่ยวเสด็จสอนคนผ่านทางภาษาธรรมชาติอันได้แก่ภาษาของชนชาวอินเดียภาษานั้นจะต้องเป็นของกลาง ภาษาเฉพาะบุคคลไม่มี ถึงหากมีก็ไม่จัดว่าเป็นภาษาเพราะคนอื่นร่วมเล่นเกมด้วยไม่ได้ เมื่อทรงใช้ภาษาร่วมกับคนอื่น ก็แปลว่าทรงร่วมเล่นเกมเดียวกับเขา ทรงรู้อะไรมาก็ถ่ายทอดให้คนอื่นรู้ผ่านทางภาษา และผลก็ปรากฏว่ามีคนจำนวนมากรู้แจ้งเป็นพระอรหันต์ผ่านการร่วมเล่นเกมทางภาษากับพระองค์ (คือฟังพระองค์บ้าง ชักพระองค์บ้าง เป็นต้น)

ผมเชื่อว่าพระพุทธองค์นั้นไม่มีปัญหากับภาษาเลย ลัทธิที่อ้างว่าของบางอย่างเช่นพระนิพพานอย่าได้พยายามเอาภาษามาบรรยาย ผมเชื่อว่าเกิดหลังสมัยพุทธกาล ไข่ครับ เมื่อตักแกงใส่ปากแล้ว ภาษาก็ไม่จำเป็นแต่จะหาแกงดีๆได้จากที่ไหน อันนี้ต้องการภาษา เราที่เชื่อมั่นในภาษาเข้าใจดีว่าเมื่อถึงจุดหนึ่ง ภาษาก็ไม่ต้องใช้ แต่นี่ก็เป็นคนละเรื่องกับข้อจำกัดของภาษา ถ้ามีพระนิพพานจริง แล้วโลกนี้บังเอิญที่ไม่มีภาษาต่อให้มีพระพุทธเจ้า (ซึ่งไม่น่าเป็นไปได้) ก็ไม่มีใครไปนิพพานตามพระองค์ได้ เพราะไม่มีภาษาสำหรับชี้ทางว่าจะไปนิพพานได้อย่างไร

ที่แน่ๆคือพระไตรปิฎก ๔๕ เล่มนั้นท่านบรรจุไว้ในภาษาโบราณอันหนึ่งของอินเดียคือภาษาบาลี ก่อนจะรู้ว่าทรงสอนเราอะไรบ้าง เราต้องผ่านด่านทางภาษาก่อน ไม่มีทางลัด เมื่อภาษาสำคัญปานฉะนี้ เราก็สมควรสนใจมันไม่ใช่หรือครับ ฝากท่านผู้อ่านไปคิดต่อด้วย ๐

ส่วนที่หนึ่ง : ปรัชญา
บทความชุด “นิติปรัชญา”
ตอนที่ ๔
สำนักกฎหมายอิงธรรม(๓)
อภิปรายปิดท้าย

ภาพชื่อ Potato-Eaters โดย Vincent van Gogh

-๕-

ที่ผ่านมาเราได้พิจารณาแนวคิดของนิติปรัชญาสำนักกฎหมายอิงธรรมไปพอสมควรแล้ว ผมเชื่อว่าเท่าที่แสดงมาทั้งหมดนั้นคงพอทำให้ท่านผู้อ่านมองเห็นว่าสำนักที่ว่านี้มีความคิดที่เป็นหลักการ

สำคัญๆ อย่างไบบ้าง ในท้ายที่สุดนี้ ผมคิดว่าตนเองสมควรที่จะได้
แสดงความเห็นส่วนตัวบางประการต่อแนวคิดของสำนักที่ว่านี้ ผม
ขออนุญาตใช้เนื้อที่ของวารสาร “ปัญญา” ภาคแรก ของฉบับนี้
สำหรับการนี้ ดังต่อไปนี้ครับ

๑ ศาสนา พระเจ้า กษัตริย์ และกฎหมาย

สำนักกฎหมายอิงธรรมนั้นมีท่าทีชัดเจนครับว่า กฎหมายนั้นแม้
จะเป็น “สถาบัน” หลักที่สำคัญประการหนึ่งของสังคมมนุษย์ แต่
เมื่อเราเอากฎหมายไปวางเทียบกับสถาบันอื่นๆในทางสังคมที่
สำคัญกว่า กฎหมายก็ต้องถือว่า “เป็นรอง” หรือ “ต้องรับใช้”
สถาบันที่ว่านั้น เราจะเอากฎหมายไปวางเคียงคู่กับกับสถาบันนั้น
ไม่ได้เลย อะไรคือสถาบันที่สำคัญกว่ากฎหมาย อาจมีหลายอย่าง
แต่หนึ่งอย่างที่สำนักกฎหมายอิงธรรมบอกคือ “ธรรม” ดังที่เราได้
พิจารณากันผ่านมาแล้วในฉบับก่อนๆ

สมัยโบราณนั้น พระมหากษัตริย์ในโลกถือว่าเป็นผู้ที่เทพเจ้า
หรือพระเจ้าทรงส่งลงมาเกิดเพื่อปกครองมนุษย์ พระเจ้าทรงสร้าง
โลกนี้ ดังนั้นย่อมทรงเป็นเจ้าของ แต่พระเจ้าไม่ประสงค์จะ
ปกครองแผ่นดินเอง จึงแต่งตั้ง “ตัวแทน” คือพระมหากษัตริย์มา
ทำหน้าที่แทน ด้วยเหตุนี้ เราจึงเรียกพระมหากษัตริย์ว่า “พระเจ้า
แผ่นดิน” คือทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินนี้ในนามของพระเจ้า (คำว่า
“กษัตริย์” นั้นเป็นคำอินเดียโบราณ ตามความเชื่อของศาสนาฮินดู
คำนี้แปลว่า “ผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน” ก็ได้ “ผู้เป็นใหญ่ที่สุดใน
แผ่นดิน” ก็ได้ ปกติชาวฮินดูเข้าใจว่าหมายถึงทั้งคู่) เมื่อมีการ
อธิบายสถานะของพระมหากษัตริย์เช่นนั้นก็เลยเป็นที่เข้าใจกัน
ทั่วไปว่า ในฐานะ “เจ้าของแผ่นดิน” หรือ “ผู้รับสัมปทานมาจาก

พระเจ้าให้ครองแผ่นดินแทน” พระมหากษัตริย์ย่อมสามารถตรากฎหมายอะไรก็ได้ที่ทรงเห็นว่าจะช่วยให้การปกครองแผ่นดินนั้นดำเนินไปอย่างราบรื่น ผมมีเรื่องจะเรียนท่านผู้อ่านอย่างหนึ่งว่าการปกครองแบบมีพระมหากษัตริย์อยู่สูงสุดและมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียวนั้นมีปรากฏในโลกสมัยโบราณทั่วไปหมด ทั้งตะวันตกและตะวันออก ยุโรปนั้นแต่ก่อนก็มีกษัตริย์มากมายเต็มไปหมด ทางตะวันออกเช่นจีนและอินเดียก็เช่นกัน เฉพาะจีนนั้นระบบกษัตริย์เป็นเนื้อหาสำคัญของประวัติศาสตร์ เป็นบทเรียนสอนอะไรต่อมิอะไรเราได้มาก บางทีก็ชวนให้เกิดธรรมสังเวช (เช่นตอนที่ผมดูหนังเรื่อง “*The Last Emperor*” ที่สร้างจากชีวิตจริงของจักรพรรดิองค์สุดท้ายของจีน—ผม “รู้สึก” อะไรมากมายไปหมด) ไทยเราก็ไม่ต่างกัน ประวัติศาสตร์ไทยตามที่เราเรียนกันมาในโรงเรียนนั้นมีสถาบันกษัตริย์เป็นตัวละครเอกตัวหนึ่ง ซึ่งก็ให้บทเรียนเราได้ไม่น้อยเช่นกันทั้งในทางบวกและลบ) เนื่องจากระบบกษัตริย์เกี่ยวข้องกับความเชื่อในทางศาสนาที่ว่าพระเจ้าสร้างโลก พระเจ้าคือเจ้าของแผ่นดิน พระเจ้าส่งกษัตริย์มาปกครองมนุษย์คนอื่นๆ กษัตริย์แม้จะเป็นคนเหมือนคนอื่น แต่เนื่องจากได้รับสิทธิพิเศษจากพระเจ้าตามที่ว่านั้น กษัตริย์จึงมีสถานะเป็น “สมมติเทพ” คือจริงๆไม่ใช่เทพเนื่องจากเป็นมนุษย์ แต่ศาสนาได้สมมติให้ท่านเป็นเทพเพื่อแยกท่านให้ต่างจากมนุษย์ทั่วไป พระมหากษัตริย์ไทยนั้นมักมีชื่อเป็นเทพตามคติของศาสนาฮินดู (เช่นพระนารายณ์มหาราช พ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระนเรศวรมหาราช เป็นต้น) ต่อมาในยุครัตนโกสินทร์ อิทธิพลของพุทธศาสนาเข้ามาแทน พระนามของกษัตริย์จึงเปลี่ยนมาเป็นแบบพุทธ คือเอาพระ

นามของพระพุทธเจ้ามาตั้งเป็นชื่อกษัตริย์ (เช่นพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นต้น)

ที่ผมกล่าวเรื่องสถาบันกษัตริย์มานี้ก็เพื่อจะโยงว่า รากเหง้าของนิติปรัชญาสำนักอิงธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับ “ศาสนา” กับ “พระเจ้า” และกับผู้ที่ได้รับสัมปทานในการปกครองแผ่นดินนี้มาจากพระเจ้าอีกทอดหนึ่งอันได้แก่ “กษัตริย์” ดังนั้นเมื่อเราได้ยินคำว่า “จงเอาธรรมนำหน้า” โปรดได้เข้าใจว่าคำว่าธรรมในที่นี้ไม่ได้เกิดลอยๆ แต่เกิดท่ามกลางความเชื่ออันเกี่ยวข้องกับ ศาสนา พระเจ้า และกษัตริย์ (ผมสังเกตเห็นว่าคุณสนธิ ลิ้มทองกุลชอบพูดเสมอว่า “จงเอาธรรมนำหน้า” ธรรมที่คุณสนธิหมายถึงนั้นไม่ชัดว่าคืออะไร แต่ธรรมที่ว่านี้มักถูกโยงไปหาสถาบันกษัตริย์อยู่เสมอ หรือว่า ลึกๆ คำว่าธรรมในทางการเมืองนั้นจะเกี่ยวโยงกับสามสิ่งที่ผมเอ่ยขึ้นมาคือ “ศาสนา-พระเจ้า-กษัตริย์” เสมอเสียกระมัง ฝากท่านผู้อ่านช่วยคิดด้วยนะครับ) ผู้ที่ตรากฎหมายขึ้นใช้ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติเป็นคนแรกๆ นั้นผมเชื่อว่าเป็นกษัตริย์ ซึ่งในสภาพดั้งเดิมเมื่อครั้งโบราณนั้นอาจเป็นเพียงผู้นำเผ่า เป็นนักรบ เมื่อจำเป็นต้องนำคนจำนวนมากๆ ก็ย่อมต้องมีเครื่องมือในการนำ กฎหมายนั้นเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่สำคัญมาก ที่กล่าวมานี้ผมไม่ได้ตีความเอาตามอำเภอใจ ในพระคัมภีร์เท่านั้น มีเรื่องบันทึกไว้ว่า เมื่อโมเสสพาชาวยิวแยกออกมาเป็นอิสระจากอียิปต์ แรกๆ ก็พออยู่กันได้ แต่ต่อมาก็มีปัญหาตามประสาธรรมดาของสัตว์โลกนามว่ามนุษย์คือเมื่ออยู่ด้วยกันมากๆ ก็จะกระทบกระทั่งล่วงละเมิดกัน ตอนนี่เองที่เรื่องเล่าว่า โมเสสได้ขึ้นไปบนภูเขา อยู่บนนั้นเป็นเดือน แล้วกลับลงมาพร้อมแผ่นศิลาที่จารึกคำบัญชาของพระเจ้าที่เรียกว่า “บัญญัติ

สืบประการ” ผมไม่เชื่อว่าพระเจ้าทรงสลักหินนั้นเอง แต่เชื่อว่าทั้งหมดเป็นฝีมือของโมเสส (การคิดเนื้อหาของพระบัญญัติตลอดจนการสลักแผ่นศิลาต้องการเวลา ดังนั้นโมเสสจึงต้องอยู่บนนั้นเป็นเวลานาน และไม่น่าจะอยู่คนเดียว อย่างน้อยก็ต้องมีคนหุงข้าวให้กินระหว่างที่ทำงาน) และที่โมเสสต้องทำอย่างนั้นก็ไม่ใช่เพราะนึกสนุกหรือไม่มีอะไรทำ ทั้งหมดอธิบายได้ว่ามาจากความจำเป็นที่จะต้องทำอะไรสักอย่างสำหรับ “ควบคุม” มหาชน สิ่งที่โมเสสต้องการนั้นว่าไปแล้วก็คือกฎหมาย แต่กฎหมายที่มาจากมนุษย์นั้นโมเสสคงเห็นว่าไม่ศักดิ์สิทธิ์เท่ากฎหมายที่มาจากพระเจ้า ความแตกต่างระหว่างพระเจ้ากับคนธรรมดาเป็นสิ่งที่รู้กันในโลกมนุษย์ทั้งที่ไม่มีใครเคยเห็นพระเจ้า แต่เมื่อใดก็ตามที่มีการอ้างว่า “สิ่งนี้มาจากพระเจ้า” เพราะ “พระคัมภีร์เขียนไว้อย่างนั้น” มหาชนก็จะฟัง ด้วยเหตุนี้ กฎหมายในระยะแรกของมนุษยชาติจึงมาจากศาสนา เช่นกฎหมายที่ใช้ในสังคมชาวยิว เป็นต้น ต่อมากฎหมายของชาวยิวนี้ก็สืบทอดมายังชาวคริสต์และมุสลิม ในอินเดียกฎหมายที่เก่าแก่ที่สุดมาจากศาสนาฮินดู เราเรียกกฎหมายนี้ว่า “พระธรรมศาสตร์” ซึ่งพวกพราหมณ์ที่เขียนอ้างว่าเนื้อหาของกฎหมายเหล่านี้ตนไม่ได้เขียนเอง แต่เขียนจากการดลบันดาลใจของพระผู้เป็นเจ้า สังเกตนะครับว่ากฎหมายของฮินดูนั้นเขาเรียกว่า “พระธรรมศาสตร์” มีคำว่า “ธรรม” นำอยู่ข้างหน้า คล้ายจะบอกว่า กฎหมายตามคติของฮินดูนั้นหาใช่อะไรไม่ หากแต่คือธรรมของพระเจ้านั่นเอง ดังนั้น มนุษย์จะต้องเคารพเชื่อฟัง ความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายในแง่ที่เป็นบัญญัติของพระเจ้านั้นเห็นชัดมากในสังคมมุสลิม

เนื่องจากศาสนาอยู่ข้างบนสุด หรือกล่าวอีกอย่างพระเจ้าอยู่บนสุดในระบบความคิดของศาสนา เมื่อพระเจ้าสอนมนุษย์ผ่านสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม” ในศาสนา ธรรมก็ย่อมมีสถานะสูงส่ง จึงไม่แปลกที่ในสังคมที่เชื่อเช่นนี้ กฎหมายจะต้องรับใช้ธรรม อันที่จริงการจัดลำดับของธรรมและกฎหมายตามที่กล่าวมานี้ไม่น่าจะเป็นปัญหาอะไร หากไม่มีตัวละครอีกตัวหนึ่งเข้ามายุ่งเกี่ยวกับคือ กษัตริย์ ผมเข้าใจว่า การเกิดขึ้นของสถาบันกษัตริย์ในทุกที่ในโลกนั้นเป็นไปตามที่พระพุทธองค์ทรงบรรยายเอาไว้ในพระไตรปิฎก (“อัครัญญสูตร” พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑) คือเป็นกระบวนการตามธรรมชาติของสังคมมนุษย์ ในนั้นพระพุทธเจ้าทรงชี้แจงว่า คำกล่าวอ้างที่ว่าวรรณะกษัตริย์ได้รับสัมปทานจากพระเจ้าให้มาปกครองมนุษย์และเก็บผลประโยชน์อันเกิดจากการให้เช่าแผ่นดินนั้นเป็นคำกล่าวอ้างที่เลื่อนลอย ปราศจากหลักฐานสนับสนุน แต่ที่มีหลักฐานสนับสนุนก็คือต้นตระกูลของกษัตริย์ทุกตระกูลสืบสายมาจากสามัญชนนี้แหละ พระพุทธองค์ตรัสว่า เมื่อครั้งโบราณกาลคนเราเห็นความจำเป็นที่จะมีใครสักคนทำหน้าที่ “เป็นผู้ใหญ่ของชุมชน” จึงเข้าไปหาผู้ที่มีคุณสมบัติเป็นคนดี กล่าวหาญ เสียสละเพื่อขอให้เป็นหลักของชุมชน โดยประชาชนยินดีจะให้บุคคลที่ว่าเป็นนี้ออกกฏระเบียบเพื่อบังคับใช้ในชุมชน โดยเฉพาะก็เพื่อกำราบคนที่ไม่ดี พร้อมกับยินดีให้บุคคลที่ได้รับการร้องขอนี้มีความชอบธรรมที่จะลงโทษคนที่ไม่ทำตามกฏระเบียบที่ตราออกมานั้น นี่คือการที่มาของ “อำนาจรัฐ” ในทัศนะของพระพุทธองค์ ในระยะแรกๆ ครอบครัวของผู้ได้รับเลือกนี้น่าจะยังมีลูกหลานที่มีคุณสมบัติอย่างเดียวกับบรรพชนอยู่ จึงไม่มีปัญหาเรื่องคุณสมบัติของผู้ปกครอง แต่ต่อมา

ก็เกิดความเลื่อมถอยในทางคุณสมบัติตามกฎความไม่เที่ยง อนุชนของตระกูลที่ได้รับเลือกเหล่านี้ (ที่ต่อมาได้สะสมความมั่งคั่งจนกลายเป็นตระกูลที่ร่ำรวยที่สุดของชุมชน) ไม่ได้มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะเป็นผู้นำ ก็ก่อให้เกิดความเลื่อมล้ำทางสถานะระหว่างกษัตริย์กับประชาชน คือในขณะที่ตระกูลของกษัตริย์ร่ำรวยมีความสุข ประชาชนกลับทุกข์ยากแร้นแค้น พระพุทธองค์ทรงพิจารณาว่าเมื่อใดก็ตามที่เข้าสู่ยุคเช่นนี้ สังคมก็จะไม่มั่นคง ประชาชนที่ทุกข์ยากจะหาทางของเขาเองที่จะโค่นล้มกษัตริย์ คำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้านั้นต่อมาปรากฏว่าเกิดทั่วไปในโลก ดังที่เราทราบกันดีแล้ว

สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นนั้นว่าไปแล้วก็เป็นสังฆธรรมที่ง่าย ๆ ตรงไปตรงมาที่ว่า “อำนาจก่อให้เกิดความเลื่อมได้เสมอ” ตอนที่ประชาชนไปขอร้องให้ใครสักคนมาเป็น “ผู้ใหญ่” ของสังคมนั้น ประชาชนบอกว่าเพื่อให้ท่านสะดวกในการประกอบหน้าที่นั้น ประชาชนจะจ่ายค่าตอบแทนให้ท่าน ซึ่งก็คงไม่มากมายอะไร ต่อมาเมื่อเกิดความเลื่อมขึ้น ลูกหลานที่ไร้คุณสมบัติของตระกูลผู้นำเหล่านี้ก็มองเห็นช่องทางว่า อำนาจที่ตนมีอยู่นั้นสามารถแปรสภาพเป็นความร่ำรวยได้ จุดนี้เองที่พระพุทธองค์ทรงพิจารณาว่าคำว่า “ผู้ร่ำรวยที่สุดในแผ่นดิน” ก็เกิดขึ้น เป็นคำที่ชาวบ้านเขาพูดกัน ท่านผู้อ่านทราบไหมครับว่า คำที่ว่านี้ภาษาอินเดียโบราณเขาเรียกว่า “กษัตริย์” คำนี้ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเป็นคำไม่ดี เป็นคำที่ชาวบ้านตั้งขึ้นเพื่อปรับทุกข์กันว่า “ทำไมคนที่พวกเราเลือกให้ทำงานเพื่อพวกเราซึ่งสมควรอยู่อย่างสมณะเพราะเป็นคนของธรรม จึงกลับกลายมาเป็นผู้ที่ร่ำรวยที่สุดในแผ่นดินเช่นนี้”

ทัศนคติของพระพุทธองค์ข้างต้นนี้สำหรับผมสำคัญมาก เพราะพระองค์กำลังชี้ว่า “เวลาพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า ‘ธรรม’ เราต้องระวังให้ดี เนื่องจากคำนี้มีความหมายกำกวม ให้ระวังธรรมที่มาจากศาสนาประเภทที่สอนว่าพระเจ้าสร้างโลก มนุษย์ไม่ได้สร้าง ดังนั้นมนุษย์จึงเป็นเพียงผู้อาศัยแผ่นดินเขาอยู่ กษัตริย์คือตระกูลมนุษย์ตระกูลหนึ่งที่พระเจ้าเลือกให้ล้นพทาน เนื่องจากพระเจ้าเลือกตระกูลที่ว่านี้ พวกเขาจึงมีความชอบธรรมที่จะปกครองบรรดาผู้อยู่อาศัยทั้งหลายตามที่เห็นว่าควร คนเหล่านี้มักอ้าง ‘ธรรม’ เวลาที่ปกครองประชาชน เมื่อได้ยินคำว่าธรรมที่ออกมาจากปากของคนเหล่านี้ จงพิจารณาความหมายให้ดี บางครั้งธรรมนั้นอาจมีเหตุผล มีคำอธิบาย แต่บางครั้งก็ไม่มีเหตุผล ไม่มีคำอธิบาย ชาวพุทธจึงเลือกรับเฉพาะที่มีเหตุผลและคำอธิบาย เพราะพุทธแปลว่าผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ผู้ไม่ถูกครอบงำด้วยมายาคติใดๆ”

๑ ธรรมจากคนบางคนกับธรรมจากคนจำนวนมาก

ที่ผมเขียนมาข้างต้นนั้นท่านผู้อ่านโปรดอย่าได้เข้าใจว่า พระพุทธศาสนามีอคติกับวรรณะกษัตริย์ พระพุทธเจ้านั้นว่าไปแล้วก็มาจากวรรณะกษัตริย์ เห็นจะเป็นเพราะทรงมาจาก “ที่นี่” ในฐานะคนใน จึงทรงเข้าใจระบอบกษัตริย์ดีที่สุด เพราะทรงอยู่ “ในนั้น” การที่ทรงวิจารณ์วรรณะกษัตริย์เช่นนั้นผมเข้าใจว่าทรงกระทำไปเพราะปรารถนาดีต่อบรรดากษัตริย์ทั้งหลาย เพราะปรารถนาดี จึงต้องทรงชี้เข้าไปตรงๆเลยว่ามีจุดอ่อนอะไรบ้างในระบบการปกครองที่กษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดเพียงผู้เดียว เพื่อให้คนในสังคมทั้งหมดช่วยกันคิดว่า หากเรายังเห็นคุณค่าของระบอบที่ว่านี้อยู่ มีอะไรบ้างที่เราจะต้องช่วยกันดูแล เพื่อไม่ให้จุดอ่อนเหล่านั้นสร้าง

ความเลื่อมเลี้ยวแก่สถาบันกษัตริย์ ซึ่งตามความคิดของพระพุทธศาสนา เป็นสมบัติส่วนรวม ไม่ใช่สมบัติส่วนตัวของใคร สมาชิกของวาระกษัตริย์ไม่ใช่เจ้าของวาระกษัตริย์ วาระกษัตริย์เกิดจากการสมมติของประชาชนเพื่อใช้งานบางอย่าง เมื่อสมมติแล้วก็ต้องมีผู้สวมบทบาทนั้น แต่ผู้สวมบทบาทไม่ใช่เจ้าของบทบาท เจ้าของคือประชาชนที่ก่อตั้งระบอบกษัตริย์ขึ้น ในฐานะผู้ก่อตั้งประชาชนย่อมสามารถคาดหวังได้ว่ากษัตริย์ที่ดีที่ตนต้องการนั้นควรเป็นอย่างไร พระพุทธศาสนาไม่เคยมองสถาบันกษัตริย์ว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือเลวในตัวเอง สถาบันกษัตริย์ก็คือกลไกหนึ่งของสังคม トラบเท่าที่ประชาชนยังเห็นว่ากลไกนี้เป็นประโยชน์ สอดคล้องกับความต้องการของยุคสมัย สถาบันกษัตริย์ย่อมจะยังดำรงอยู่ได้ แต่ทั้งนี้ ประชาชนคือผู้ตัดสิน ไม่ใช่สมาชิกของสถาบันกษัตริย์ นี่คือการวิเคราะห์ของพระพุทธองค์

ความขัดแย้งระหว่างกษัตริย์กับโลกสมัยใหม่นั้นตามความคิดของพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ และสิ่งนี้จะเป็เครื่องทดสอบปัญญาของสังคมว่าเพียงพอที่จะประคับประคองตนให้รอดพ้นไปจากการประหัตประหารกันในช่วงของการเปลี่ยนผ่านเพียงใด ในบทความนี้ ผมขอตีกรอบให้แคบเข้ามาเฉพาะเรื่องกฎหมายเท่านั้น เรื่องเป็นอย่างนี้ครับ เนื่องจากแต่เดิมกษัตริย์เคยอยู่เหนือกฎหมาย (เพราะกษัตริย์ได้รับมอบธรรมมาจากพระเจ้า ธรรมอยู่สูงกว่ากฎหมาย ดังนั้นกษัตริย์ต้องอยู่เหนือกฎหมาย คือใช้กฎหมายกับคนอื่นได้ แต่คนอื่นจะใช้กฎหมายกับกษัตริย์ไม่ได้—เราฟ้องร้องกษัตริย์ไม่ได้) ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านจากระบอบกษัตริย์ไปเป็นอย่างอื่นเช่นประชาธิปไตย ย่อมจะเกิดปัญหาว่าสถานะของ

พระมหากษัตริย์ที่เคยอยู่เหนือกฎหมายนั้นจะเอาอย่างไร ระบบที่เข้ามาแทนที่ระบอบกษัตริย์นั้นมักเชื่อว่าโลกนี้เกิดตามธรรมชาติ ดังนั้นจึงไม่มีใครในพื้นแผ่นดินนี้จะอ้างได้ว่าตนเป็นเจ้าของแผ่นดิน แต่เพียงผู้เดียวได้ โลกนี้เป็นสมบัติของคนทุกคน คนทุกคนมีสิทธิอันชอบธรรมที่จะใช้ประโยชน์จากแผ่นดินนี้เท่าเทียมกัน เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะจัดสรรให้ทุกคนเข้าถึงพื้นแผ่นดินเพื่อใช้อยู่อาศัยและทำมาหากินเลี้ยงตนและครอบครัวตามความสามารถ เพื่อให้สิทธิตามธรรมชาติของทุกคนดังที่กล่าวมีผลจริงจิ่งในทางปฏิบัติ รัฐแบบใหม่นี้จึงจำเป็นต้องออกกฎหมายคุ้มครองสิทธิพื้นฐานของประชาชนทุกคนตามที่กล่าวนั้น และการคุ้มครองดังกล่าวนี้จะต้องอยู่ในกฎหมายใหญ่ๆ เช่นรัฐธรรมนูญ เพื่อให้มีผลจริงจิ่ง เมื่อระบุว่าคนทุกคนเท่าเทียมกันในเรื่องหนึ่ง ก็ย่อมต้องระบุในเรื่องอื่นๆ ด้วย เช่นทุกคนเสมอกันภายใต้กฎหมาย จะมีใครบางคนได้รับอภิสิทธิ์เหนือคนอื่น เช่นไม่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายบางข้อไม่ได้ เท่านั้นที่อ่านก็ย่อมจะมองเห็นว่า ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากระบอบกษัตริย์มาเป็นระบอบอื่นที่ไม่คิดว่ากษัตริย์มีสถานะเหนือคนอื่น จำต้องมีการกระทบกระทั่งกันระหว่างอำนาจเก่าและอำนาจใหม่ อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ในต่างประเทศเช่นยุโรปและญี่ปุ่น ปัญหานี้มีไม่มากเพราะระบอบการปกครองที่มาแทนที่มีกำลังแรงกว่ามาก กษัตริย์จึงจำต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกับสามัญชน จะมียกเว้นบ้างก็เป็นเรื่องเล็กน้อย แต่สังคมไทยเราระบอบที่เข้ามาแทนที่ไม่ได้มีความแรงมากอย่างนั้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่ได้เป็นผลมาจากการ “ตื่นขึ้น” ทางการเมืองโดยประชาชนระดับล่าง จึงมี

การประนีประนอมระหว่างอำนาจเก่าและอำนาจใหม่ ที่ส่งผลออกมาในรูปที่ว่า กษัตริย์จะมีสถานะบางอย่างในทางกฎหมายเหนือกว่าสามัญชน

ในทัศนะของนิติปรัชญาสำนักอิงธรรม ปรากฎการณ์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ไม่เป็นปัญหา เพราะตามประวัติศาสตร์นั้น สำนักนี้ก่อกำเนิดและเจริญก้าวหน้ามาภายในระบอบการปกครองแบบมีกษัตริย์ทรงอำนาจสูงสุดแต่เพียงผู้เดียวอยู่แล้ว แต่ที่กล่าวมานี้ไม่ได้หมายความว่า สำหรับสำนักกฎหมายอิงธรรม การกระทำของกษัตริย์จะชอบธรรมเสมอไป กษัตริย์ก็เหมือนคนทั่วไปคือทำดีก็ได้ ทำชั่วก็ได้ (การอ้างว่ากษัตริย์ไม่เคยทำผิด—“*The king can do no wrong*”—เนื่องจากอะไรก็ตามแต่ที่กษัตริย์ทำถือว่าถูกเสมอ เพราะกษัตริย์เป็นตัวแทนของพระเจ้า นักคิดสำนักกฎหมายอิงธรรมส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นการกล่าวอ้างที่เลื่อนลอย มีเพียงพระเจ้าเท่านั้นที่ไม่ทำผิด นอกนั้นผิดได้เสมอ แม้จะเป็นผู้ที่พระเจ้าเลือก เช่นกษัตริย์ก็ตาม) ทอมัส อะไควนัส นักคิดคนสำคัญของสำนักนี้กล่าวว่า กฎหมายนั้นมีสองระดับ ระดับสูงสุดคือกฎหมายของพระเจ้า รองลงมาคือกฎหมายของมนุษย์ กฎหมายที่เราใช้กันอยู่ในโลกนั้นเป็นกฎหมายอย่างที่สอง คือเขียนจากมือของมนุษย์ ในสมัยที่กษัตริย์เป็นผู้ตรากฎหมายนั้น อะไควนัสเตือนว่ากฎหมายที่ตราโดยกษัตริย์อาจดีหรือเลวก็ได้ หลักการมีว่า หากกษัตริย์นั้นเข้าถึงธรรม เข้าใจว่าอะไรควรจะเป็นเจตนารมณ์ของพระเจ้าในการปกครองมนุษย์ แล้วเขียนกฎหมายออกมาจากความเข้าใจนั้น โอกาสที่กฎหมายนั้นจะดีก็มีมากกว่ากฎหมายที่ออกมาจากกษัตริย์ที่ไม่มีความคิดอ่านอะไรนอกจากต้องการรักษาอำนาจของตน ท่านผู้อ่าน

โปรดสังเกตนะครับว่า การที่กฎหมายที่เขียนโดยมนุษย์จะเป็นกฎหมายที่ดีนั้นก็เนื่องมาจากการที่กฎหมายนั้น “ลอดออกมา” หรือ “ลอกออกมา” จากกฎหมายของพระเจ้าที่เป็นนามธรรม กฎหมายของพระเจ้านั้นคนที่เข้าถึงธรรมในทางศาสนาอย่างลึกซึ้งเท่านั้นจึงจะยังเห็น กษัตริย์ที่ดีตามความคิดนี้จึงได้แก่กษัตริย์ที่เข้าใจศาสนา มีหิริโอตตัปปะ เกรงกลัวพระเจ้า คุณสมบัติที่กล่าวมานี้จะแสดงออกในกฎหมายที่ตราโดยกษัตริย์

โดยส่วนตัว ผมคิดว่า กฎหมายที่ดีตามความคิดของสำนักกฎหมายอิงธรรมนี้น่าจะเกิดในระบบราชาธิปไตยได้มากกว่าการปกครองระบอบอื่น เนื่องจากระบบกษัตริย์นั้นโดยเนื้อหาเป็นระบอบเผด็จการ ระบอบเผด็จการนั้นต้องการคนเพียงคนเดียวหรือไม่ก็คนในการตัดสินใจนำพาชาติไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ข้อดีคือ หากผู้นำเป็นคนดี มีปัญญา การนำพาของเขาก็จะเกิดผลอย่างรวดเร็ว ท่านพุทธทาสนั้นเชื่อว่าระบอบการปกครองที่ดีที่สุด (ตามความคิดของท่าน) คือระบอบ “เผด็จการโดยคนที่มีธรรม” ทัศนะของท่านนี้สะท้อนความคิดแบบสำนักกฎหมายอิงธรรมชัดเจนมาก เพื่อให้ข้อเสนอของท่านมีตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม ท่านจึงยกตัวอย่างพระเจ้าอโศกกว่าเป็นตัวอย่างของผู้ปกครองที่เป็นเผด็จการโดยธรรม เรื่องพระเจ้าอโศกนี้สำหรับผมเองยังเป็นปัญหาให้ถกเถียงได้ว่าสามารถเป็นตัวอย่างของกษัตริย์ที่ปกครองอย่างเผด็จการ แต่เป็นเผด็จการโดยธรรม ได้จริงหรือไม่ (ผมจะไม่พูดถึงรายละเอียดที่ตรงนี้ เพราะไม่มีเวลา) แต่ไม่ว่าตัวอย่างนี้จะใช้ได้หรือไม่ ข้อเสนอของท่านพุทธทาสก็ยังคงต้องในทางทฤษฎีอยู่ จะอย่างไรก็ตาม ความถูกต้องนั้นต้องเข้าใจว่าวางอยู่บนเงื่อนไขบาง

อย่างคือ กษัตริย์นั้นจะต้องเป็นคนดีและฉลาดมากๆ เท่านั้นยังไม่พอ กษัตริย์ต้องรู้ลึกลึกๆว่าตนเป็นผู้รับใช้ราษฎร ไม่ใช่นายของราษฎร ปัญหาคือ เราจะหากษัตริย์ที่มีคุณสมบัติเช่นนี้ได้ไหมบนโลกใบนี้ หากเราเชื่อว่า “พอหาได้” ทฤษฎีของท่านพุทธทาสก็ยังสามารถใช้ได้ แม้จะมีโอกาสไม่มากนักก็ตาม

พระพุทธเจ้านั้นทรงคุ้นเคยกับการปกครองแบบต่างๆของอินเดียเป็นอย่างดี ก่อนออกผนวช ท่านก็เป็นเจ้าชายอยู่ในราชสำนัก แต่ระบอบการปกครองในรัฐของท่านนั้นเป็นแบบสาธารณรัฐโดยคนชั้นสูง หมายความว่า ในรัฐของท่าน ไม่มีกษัตริย์ทำหน้าที่ปกครองอย่างเด็ดขาดเพียงผู้เดียว แต่จะมีสภาการปกครอง สมาชิกของสภาเลือกมาจากตระกูลนักรบจำนวนหนึ่ง คนเหล่านี้จะคัดเลือกกันเองให้คณะบุคคลจำนวนหนึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจการปกครอง ที่เหลือจะทำหน้าที่ตรวจสอบ นอกจากนั้นสภาที่ว่านี้ก็มีหน้าที่ตรากฎหมายด้วย สรุปคือภูมิหลังชีวิตของพระพุทธเจ้านั้นทรงคุ้นเคยกับการ “คิดด้วยกันหลายๆคน” ไม่ใช่คิดและสั่งการไปจากคนเพียงผู้เดียว ระบอบเผด็จการโดยคนมีธรรมที่เสนอโดยท่านพุทธทาสนั้นว่าไปแล้วโน้มไปในทางศาสนาฮินดูมากกว่าพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่เคยเห็นด้วยกับการทำงานโดยคนเพียงผู้เดียว การบริหารงานคณะสงฆ์นั้นแรกๆที่คนยังไม่มากก็ทรงสั่งการเพียงพระองค์เดียวไปก่อน ต่อเมื่อคณะสงฆ์มีสมาชิกมากขึ้น ก็ทรงวางมือปล่อยให้การบริหารงานสงฆ์ดำเนินไป在手ของสงฆ์ คือช่วยกันคิดช่วยกันทำงาน ไม่มีการรวมศูนย์ หน้าที่นั้นก็มีคนผลัดเปลี่ยนเข้ามาทำ ไม่ได้อยู่ในมือของคนเพียงผู้เดียวหรือกลุ่มเดียวนานๆ ระบอบกษัตริย์นั้นตามทัศนะของพระพุทธศาสนามี

จุดอ่อนตรงที่ให้อำนาจการปกครองบ้านเมืองแก่คนเพียงบางตระกูลเท่านั้น จุดอ่อนอยู่ที่ความเสี่ยงอันเนื่องมาจากกฎธรรมดาๆ ง่ายๆ ในทางคณิตศาสตร์ที่ว่า “หาคนดีและเก่งจากคนเพียงบางกลุ่มได้ยากกว่าหาจากคนจำนวนมากๆทั้งประเทศ” พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าไม่มีเหตุผลที่ประเทศของเราจะเสี่ยงใช้ระบอบที่เสี่ยงเช่นนี้ การปกครองสงฆ์โดยพระพุทธเจ้านั้นไม่เคยทรงคิดว่าคณะสงฆ์เป็นสมบัติส่วนตัวของพระองค์ ทั้งที่ทรงก่อตั้งด้วยพระองค์เอง เสมือนบริษัทเอกชน แต่ก็ไม่ได้ทรงคิดอย่างนั้น ปัญหาของระบอบกษัตริย์ที่ทรงพบเห็นในสมัยนั้นคือทำเสมือนว่าประเทศทั้งประเทศเป็นบริษัทเอกชน พระเจ้าเป็นเจ้าของ พระเจ้าให้กษัตริย์มาเป็นกรรมการผู้จัดการ แล้วประชาชนที่เหลือก็เป็นลูกจ้างหมด ไม่ทรงรับความคิดอันนี้ของศาสนาฮินดู สำหรับพระองค์ ชุมชนในลักษณะใดก็ตามเป็นของสมาชิกทุกคน ไม่มีใครเป็นเจ้าของมากกว่าคนอื่น ธรรมทางด้านการเมืองการปกครองในทัศนะของพุทธศาสนาจึงต่างจากธรรมของศาสนาฮินดูตรงที่ ธรรมตามคติแบบพุทธนั้นต้องมาจากมหาชน ไม่ได้มาจากกษัตริย์

๑๐ จะแปรธรรมของมหาชนมาเป็นกลไกกฎหมายอย่างไร

ผมมีเรื่องจะเรียนท่านผู้อ่านว่า เมื่อผมศึกษาแนวคิดต่างๆ ในทางนิติปรัชญา ผมถามตัวผมเองว่า ผมคิดอย่างไรกับสำนักอิงธรรม โดยพื้นฐานของชีวิต ผมบวชเรียนมานาน พระพุทธศาสนานั้นน่าจะอยู่ในเนื้อในตัวของผมอยู่บ้าง คนที่มีภูมิหลังชีวิตเช่นนี้น่าจะมีแนวโน้มที่จะรับความคิดแบบอิงธรรมได้มาก ข้อนี้ผมเองก็รู้สึกอย่างนั้น

จะอย่างไรก็ตาม ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาปรัชญาและ

ศาสนานั้นก็ให้แสงสว่างอย่างหนึ่งแก่ผมคือ ศาสนานั้นเป็นเสมือนดาบสองคมเสมอ—กฎข้อนี้ใช้กับทุกศาสนา ไม่เว้นแม้แต่กับพุทธศาสนาเอง ความเป็นดาบสองคมนั้นผมหมายความว่า ศาสนาทุกศาสนาสามารถแปรสภาพไปเป็นเครื่องมือในทางสร้างสรรค์ก็ได้ ในทางทำลายก็ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้ว่าผมจะเห็นด้วยว่ากฎหมายนั้นในบางสถานการณ์สมควรที่จะต้องรับใช้ธรรม แต่ผมก็ตระหนักดีว่า ความเชื่อดังกล่าวนี้มีรายละเอียดที่เราจะต้องช่วยกันคิดให้มากๆ ผมเห็นนักคิดเลื้อยเลื่องบางท่านรณรงค์ว่า “เราควรถวายคืนพระราชอำนาจแก่องค์พระมหากษัตริย์ เนื่องจากการเมืองที่เล่นโดยนักการเมืองเวลานี้ไม่อาจให้ความหวังแก่เราได้แล้ว” ผมพอจะเข้าใจว่าท่านหมายความว่าอย่างไร แต่ท่านอาจจะไม่ตระหนักว่าความคิดอันนี้เมื่อลงรายละเอียดแล้วเราจะเห็นว่าต้องการปัจจัยจำนวนมากเพื่อให้เราได้สิ่งที่เราต้องการมาคือการเมืองที่สะอาดและอำนวยความสุขแก่มหาชนถ้วนหน้า อย่างน้อยที่สุดเราก็ต้องเข้าใจว่า นี่เป็นการล่อยกลับไปหาระบบการปกครองโดยกษัตริย์เพียงพระองค์เดียว ระบบที่ว่านี้จะเกิดผลย่อมต้องการกษัตริย์ที่ดีและฉลาด คำถามก็จะวนกลับไปหาสิ่งที่พระพุทธรศาสนาได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า หากคนดีและเก่งจากคนหนึ่งตระกูลย่อมยากกว่าหาจากคนทั้งชาติ โดยระบบ การปกครองโดยคนส่วนใหญ่ย่อมเสี่ยงน้อยกว่า เป็นไปได้ที่การปกครองโดยคนส่วนใหญ่ในบางยุคอาจล้มเหลว เพราะตัวแทนที่คนส่วนใหญ่เลือกมาแล้วและเห็นแก่ตัว แต่นี่ก็เป็นเรื่องชั่วคราว เหมือนกับที่ในระบบอบกษัตริย์ก็ย่อมมีทั้งกษัตริย์ที่ดีและเลวปะปนกัน เมื่อคิดเช่นนี้ เราควรมีความยับยั้งใจที่จะ “รอ” ให้ระบบที่เสี่ยงน้อยกว่าเดินหน้าไป ด้วยความ

คาดหวังว่าระบบมันจะปรับตัวของมันเองได้ แต่เราต้องใช้เวลาแก้มันบ้าง แทนที่จะล้มมันทิ้งแล้วกลับไปใช้ระบบที่เสียดกว่า

ที่กล่าวข้างต้นนี้ผมต้องการบอกว่า บางครั้งเจตนาดีของเราที่ต้องการเห็นสังคมที่เป็นธรรมก็อาจต้องได้รับการกำกับด้วยความคิดบางอย่างที่จะช่วยให้เรามีความคิดรอบคอบมากขึ้นในการที่จะเอาธรรมมานำหน้าอะไรต่อมิอะไรในสังคมของเราเช่นกฎหมายหรือการเมือง ผมยอมรับว่าสังคมไทยเรานั้นพระมหากษัตริย์มีบทบาทในการนำพาบ้านเมืองไปในทางที่ดีในหลายเรื่อง อย่างน้อยที่สุดการบวชเรียนอยู่นานก็ทำให้ผมรู้ว่าพระมหากษัตริย์ไทยนั้นทรงทำหน้าที่อุ้มชูพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง แต่ทั้งนี้ก็ไม่ควรแปลว่าสถาบันกษัตริย์มีเพียงบทบาททางบวกอย่างเดียวต่อพระพุทธศาสนา เราต้องกล่าวถึงบทบาททางลบด้วย เพื่อให้ภาพที่เราจินตนาการเห็นตรงกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจริงให้มากที่สุด การแยกพระพุทธศาสนาไทยเป็นสองนิกายนั้นเกิดจากสถาบันกษัตริย์เวลานี้พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายตั้งแต่ระดับสูงลงมาจนถึงระดับล่างรู้สึกว่าคุณคตเป็น “สงฆ์นอกราชสำนัก” ในขณะที่นิกายธรรมยุตตามความรู้สึกของฝ่ายมหานิกายเป็น “สงฆ์ของเจ้า” (ถ้าท่านผู้อ่านที่อยู่วงนอกนิกภาพสงฆ์สองแบบนี้ไม่ออก ก็นึกอย่างนี้แล้วกันครับ ท่านพุทธทาสนั่นท่านเป็นมหานิกาย ชีวิตท่านอยู่ห่างไกลราชสำนัก หรือกล่าวให้ถูก ราชสำนักดูไม่ได้แสดงว่าสนใจท่าน ส่วนหลวงตามหาบัวท่านเป็นธรรมยุต อยู่ใกล้ชิดราชสำนัก ราชสำนักให้ความสนใจท่าน ไม่เหมือนท่านพุทธทาส) ทำไมผมจึงรู้เรื่องนี้ ไม่แปลกหรือครับถ้าใครมาบวชนานๆอย่างผมจะรู้เรื่องนี้เองตามธรรมชาติ สถาบันจะมีอคติกับสงฆ์ทั้งสองฝ่ายหรือไม่ผมไม่

ทราบ ทราบเพียงว่าฝ่ายมหานิกายรู้สึกว่าคุณไม่ได้รับความเป็นธรรมในเรื่องนี้ ที่มีการวิจัยโดยท่านอาจารย์สุรพศ ทวีศักดิ์เรื่อง พระสงฆ์ไทยท่านเลือกข้างทางการเมืองอย่างไร เพราะอะไรท่านจึงเลือกอย่างนั้น แล้วผลก็ออกมาว่าพระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่เกินร้อยละ ๙๐ เลือกเสื้อแดง ไม่เลือกเสื้อเหลือง เรื่องนี้สำหรับผมอธิบายได้ด้วยความรู้สึกของฝ่ายมหานิกายตามที่กล่าวข้างต้น พระสงฆ์ส่วนใหญ่ในบ้านเรา (เกินร้อยละ ๙๐) เป็นมหานิกาย ท่านเหล่านี้รู้สึกว่าเสื้อเหลืองเป็นฝ่ายเจ้า ส่วนฝ่ายแดงเป็นฝ่ายไม่เอาเจ้า ตัวเลขมันสอดคล้องกันเปียบพอดีเลย

ไม่เพียงเท่านั้น ผมเข้าใจว่าพระสงฆ์ไทยนั้นอย่างไรเสียท่านก็เป็นพระในพระพุทธศาสนา คู่กันเคยกับความคิดของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ โดยเนื้อหาอัน ประชญาหรือวิถีคิดแบบพุทธขัดแย้งกับการยอมรับสถานภาพที่ดูไม่ใช่มนุษย์ของกษัตริย์ ศาสตราจารย์ฮอลล์ (D. G. E. Hall) ซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์คนสำคัญคนหนึ่งของโลกที่รู้เรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดี เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ของท่านว่า ปัจจัยสำคัญมากอันหนึ่งที่ก่อให้เกิดความล่มสลายของสถาบันกษัตริย์ในแถบนี้คือประชญาหรือวิถีคิดของพุทธศาสนา (ฉบับแปลไทย เล่มที่ ๑ หน้า ๑๕๙-๖ ฉบับแปลไทยที่ผมใช้อ้างนี้ อาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ เป็นบรรณาธิการแปล พิมพ์ปี ๒๕๒๒ โดยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์) พระสงฆ์ไทยตามคติเดิมจึงมีจารีตในการที่จะไม่ประจบเจ้า เวลานี้ผมก็ยังเห็นจารีตนี้เข้มแข็งอยู่อย่างนั้นในคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ครั้งหนึ่ง อาจารย์คึกฤทธิ์ ปราโมช ไป

แสดงปาฐกถาที่จุฬา (ตอนนั้นผมเพิ่งเข้าไปเป็นนิสิตปริญญาโทใหม่ๆ) เรื่องอิทธิพลของศาสนาฮินดูต่อราชสำนักไทย (หรืออะไรทำนองนี้แหละ ผมจำชื่อที่แน่ๆไม่ได้) ท่านกล่าวเอาไว้ชัดเจนว่า พุทธศาสนาไม่สนับสนุนพระราชอำนาจของกษัตริย์ ด้วยเหตุนี้ ราชสำนักไทยจึงใช้ประโยชน์จากศาสนาฮินดูมากกว่า ส่วนหนึ่งที่คณะสงฆ์ไทยรู้สึกว่ตนกับราชสำนักอยู่ห่างกันนั้นก็มาจากการที่ท่านรู้สึกว่ตน “ถูกกั้นให้อยู่ข้างนอก” เมื่อราชสำนักต้องทำพิธีกรรมทางศาสนา ราชพิธีที่สำคัญๆนั้นต้องการพราหมณ์ ไม่ต้องการพระ พระทำได้เพียงพิธีกรรมที่เป็นองค์ประกอบเล็กๆน้อยๆเท่านั้น (เช่นในพิธีสถาปนา กษัตริย์ พระสงฆ์ในพุทธศาสนาไม่มีส่วนร่วมด้วยเลย เรื่องนี้เป็นพิธีพราหมณ์ล้วน เมื่อเสร็จสิ้นพิธีหลักแล้ว พระอาจไปเจริญพระพุทธรมณต์ต่อท้ายได้ ซึ่งเป็นเรื่องเล็กน้อยมาก)

จากข้างต้นนี้ ท่านผู้อ่านจะเห็นได้ว่ ศาสนาพุทธนั้นเป็นศาสนาของชาวบ้าน ส่วนศาสนาฮินดูเป็นศาสนาของเจ้า ผมเองไม่เคยมีปัญหากับศาสนาฮินดู หนึ่งในงานที่ผมต้องทำที่จุฬาก็คือสอนศาสนาฮินดูเช่นเดียวกับที่สอนศาสนาพุทธ ผมมีเรื่องจะเรียนท่านผู้อ่านนิตหนึ่งว่ ที่ศาสนาฮินดูกลายเป็นศาสนาของเจ้านั้นเป็นปรากฏการณ์พิเศษที่เกิดนอกอินเดีย เช่นไทยหรือเขมร ในอินเดียนั้นศาสนาฮินดูเป็นศาสนาของชาวบ้าน เรื่องนี้เป็นเรื่องแปลก ดังที่กล่าวข้างต้น ผมไม่เคยมีปัญหากับศาสนาฮินดู เพราะนักคิดฮินดูที่ผมเคารพศรัทธานั้นมีมาก เช่นมหาตมา คานธี ผมเองนั้นยังคิดด้วยซ้ำไปว่ ธรรมจากศาสนาฮินดูนั้นก็อาจให้แสงสว่างในทางการเมืองและกฎหมายได้ โดยพิจารณาจากสิ่งที่เกิดกับมหาตมา คานธี

ท่านผู้อ่านคงจำได้ว่าคานธีนั้นติดคุกหลายครั้งด้วยข้อหาว่าละเมิดกฎหมายของรัฐ เช่นกฎหมายห้ามชุมนุมทางการเมืองท่านก็ไม่ฟัง บางครั้งในการต่อสู้คดีในศาล ผู้พิพากษาท่านเห็นใจคานธี รู้ดีกว่าที่คานธีทำอย่างนั้นมีเหตุผล แต่เนื่องจากมันผิดกฎหมาย ท่านเองในฐานะผู้พิพากษาก็ต้องตัดสินไปตามกฎหมาย เพื่อแก้ความขัดแย้งในใจนั้น ท่านก็พิพากษาว่าคานธีผิด แต่ท่านเห็นใจ จึงไม่จำคุกเลย ขอปรับแทน ปรับก็ไม่กี่รูปี คานธีบอกไม่มีเงินเสียค่าปรับ ท่านผู้พิพากษาก็บอกไม่เป็นไร ผมออกให้ ขณะที่ท่านทำท่าจะควักเงินจ่ายค่าปรับให้ คานธีก็พูดขึ้นว่า “กระผมต้องกราบประทานอภัยใต้เท้าที่ไม่อาจรับความปรารถนาดีจากใต้เท้าได้ เพราะเรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องระหว่างกระผมกับใต้เท้า แต่เป็นเรื่องระหว่างกระผมในฐานะพลเมืองอินเดียกับระบบกฎหมายที่ไม่ชอบธรรมของอังกฤษ ถ้ากระผมยอมรับการปรับ แม้จะโดยใต้เท้ากรุณาออกเงินให้ ก็เท่ากับกระผมยอมรับกฎหมายอังกฤษที่ไม่ชอบธรรม กระผมเสียใจที่ไม่อาจทำเช่นนั้นได้ กระผมขอปฏิเสธที่จะจ่ายค่าปรับ”

เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านผู้พิพากษาก็ต้องพูดว่า “ถ้าอย่างนั้นคุณต้องติดคุกแทนนะ จะเอาอย่างนั้นหรือ” คานธีตอบว่า “สุดแต่ใต้เท้ากฎหมายอยู่ในมือของท่าน” ผลคือคานธีต้องเข้าไปอยู่ในคุก บางท่านอาจสงสัยว่า มันต่างกันตรงไหนระหว่างยอมจ่ายค่าปรับกับยอมติดคุก เพราะทั้งคู่อาจตีความว่าเป็นการยอมรับอำนาจกฎหมายที่ไม่ชอบธรรมเหมือนกัน เรื่องนี้คานธีอธิบายว่า ที่ยอมติดคุกไม่ใช่เพราะยอมรับความชอบธรรมของกฎหมาย แต่ตรงกันข้าม ท่านต้องการแสดงว่าท่านไม่เคยยอมรับคำพิพากษาเลยตั้งแต่แรก

ดังนั้นการที่ท่านติดคุกไม่เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเลย เรื่องนี้เป็นเรื่องการใช้อำนาจบาตรใหญ่ของอังกฤษ ท่านต้องการทำลายเรื่องนี้

สิ่งที่ผมสนใจจากชีวิตของคานธีคือ การทำให้ธรรมในศาสนา กลายเป็นสิ่งที่มีพลังในการขับเคลื่อนสังคมเพื่อให้ได้มาซึ่งระบบกฎหมายและการปกครองที่ดี ผมมีข้อสังเกตเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ธรรมที่คานธีเข้าใจนั้นเกี่ยวข้องอย่างแยกไม่ออกกับประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนส่วนใหญ่ที่เราเรียกว่า “รากหญ้า” ที่มีความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก จากข้อสังเกตนี้ ผมอยากเสนอหลักการข้อแรกในการที่ธรรมจะกลายมาเป็นเครื่องมือนำทางกฎหมายตลอดจนการเมืองว่า

“ธรรมที่ว่านี้ต้องหมายถึงระบบหรือหลักการที่ทำยที่สุดแล้วจะต้องเอื้อให้ประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนที่มีความเป็นอยู่อันยากลำบากในประเทศได้รับประโยชน์”

(ขอเรียกหลักการข้อนี้ว่า “หลักธรรมเพื่อประโยชน์ของผู้ที่เสียเปรียบเขาในสังคม”)

ว่าไปแล้ว หลักการข้อนี้เป็นหลักการที่พุทธศาสนาคิดมานาน นักปรัชญาสมัยใหม่อย่าง John Rawls ก็คิดอย่างนี้ตามที่ปรากฏในหนังสือเรื่อง “*A Theory of Justice*” ที่มีชื่อเสียง ผมยังเชื่อด้วยซ้ำว่าหลักการข้อนี้จะต้องเป็นที่ยอมรับในศาสนาทุกศาสนาด้วย ไม่เฉพาะพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ที่ศาสนากลายมาเป็นเครื่องมือของการเมืองเช่นในสมัยกลางที่ศาสนาคริสต์กลายเป็นฐานอำนาจของกษัตริย์เป็นการบิดเบือนเจตนารมณ์ดั้งเดิมของศาสนาที่ย่อมไม่สนับสนุนคนเพียงหยิบมือเดียวให้อยู่ดีมีสุขกว่า

มหาชน ศาสนาจะเป็นอย่างนั้นไม่ได้เลย ไม่เชื่อท่านผู้อ่านลองไปอ่านพระคัมภีร์ “ไบเบิล” หรือ พระคัมภีร์ “อัลกุรอาน” ดูก็ได้

เพื่อให้เห็นเป็นตัวอย่างว่าหลักการข้อแรกนี้จะทำหน้าที่นำกฎหมายอย่างไร เราลองพิจารณากฎหมายบางอย่างที่เวลานี้บ้านเรายังไม่มี แต่มีคนเริ่มพูดถึงบ้างแล้ว สมมติว่ามีคนเสนอว่าควรมีกฎหมายว่าด้วยภาษีมรดก หรือภาษีอะไรก็ตามแต่ที่จะเก็บจากผู้ที่ครอบครองทรัพย์สินส่วนกลางตามธรรมชาติเช่นแผ่นดินมากกว่าผู้อื่น ที่มาของแนวคิดนี้ก็ง่ายๆตรงไปตรงมาว่า มีคนจำนวนมากที่เกิดมาชีวิตด้อยกว่าเขาคือเป็นลูกหลานของคนจน ทำให้โอกาสที่จะเติบโตสร้างฐานะเป็นไปอย่างยากลำบาก เว้นแต่รัฐจะเข้าไปช่วย เช่นลูกหลานชาวนาที่ไม่มีที่ดินของตนเองนั้น หากยังคงเป็นชาวนาไร้ที่ดินต่อไปก็คงลำบากไม่มีสิ้นสุด แต่ถ้ารัฐสามารถจัดหาที่ดินให้ได้ตามสมควร ชีวิตก็คงดีขึ้น อย่างน้อยก็ไม่ต้องจ่ายค่าเช่าให้เจ้าของที่ดิน ปัญหานี้ว่าไปแล้วพอแก้ได้ เนื่องจากเรามีที่ดินพอสำหรับทุกคน แต่ที่ไม่พอเวลานี้ก็เพราะคนบางคนครอบครองไว้มากกว่าเขา ดังนั้นหากเรามีกฎหมายที่ทำให้การครอบครองที่ดินไว้มากจนสร้างความขาดแคลนแก่ผู้ที่ต้องการเป็นไปด้วยความยากลำบาก ก็น่าจะเป็นประโยชน์แก่ชาวนายากจนที่ต้องการที่ดินทำกินเหล่านี้ หากเราเก็บภาษีที่ดินแพงๆ เพื่อบีบบังคับให้ผู้ที่ถือครองที่ดินเกินความจำเป็นต้องปล่อยการถือครองเพราะเก็บไว้ไม่เกิดประโยชน์ก็น่าจะดี แต่ปัญหาจะมีตามมาว่ารัฐทำอย่างนั้นกับคนรวยได้หรือ เพราะที่ดินนั้นเป็นสมบัติของเขาอย่างชอบธรรม ช่วยไม่ได้ที่เขาเกิดมาในตระกูลที่บรรพชนสะสมความมั่งคั่งเอาไว้มาก ถ้ารัฐไปบีบบังคับอย่างนั้นจะไม่ใช่การปล้นทรัพย์สินเขาหรือ

ปัญหาข้างต้นนั้นตอบยากครับ หากไม่มีหลักการบางอย่าง สำหรับช่วยการตัดสินใจ ถ้าใช้หลักที่ผมเสนอ ก็อธิบายได้ว่า นี่ไม่ใช่การปล้น แต่เป็นการดำเนินไปตามหลักการแห่งธรรม ธรรมในที่นี้คืออะไร ก็คือหลักความจริงง่ายๆว่า ไม่มีมนุษย์คนใดสร้างแผ่นดินขึ้น เราทุกคนล้วนแล้วแต่เป็นผู้อยู่อาศัยผืนแผ่นดินนี้เท่าเทียมกัน คานธีบอกว่าจะเชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลกก็ได้ แต่ถ้าเชื่ออย่างนั้นก็ควรเข้าใจด้วยว่า พระเจ้าทรงสร้างแผ่นดินนี้มาเพื่อคนทุกคน เพราะเราเป็นลูกของพระเจ้าเหมือนกัน ที่อ้างว่าแผ่นดินนี้ต้องเป็นของวรรณะใดวรรณะหนึ่งเช่นกษัตริย์เพราะพระเจ้าประทานให้พวกเขาอย่างเจาะจง ไม่มีทางเป็นไปได้เลยที่พระเจ้าจะทรงทำเช่นนั้น คนอ้างกำลังบิดเบือนเจตนารมณ์ของพระเจ้า เรื่องนี้พุทธศาสนาก็วิจารณ์เอาไว้มาก ดังนั้นเมื่อเรายอมรับว่าเดิมนั้นแผ่นดินเป็นสมบัติร่วมของทุกคน การที่ต่อมามีคนบางคนครอบครองสมบัติร่วมนี้มากกว่าคนอื่นก็ต้องถือว่าไม่ถูก จะอย่างไรก็ตาม เรายอมรับว่าการถือครองสมบัติร่วมนี้เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่ซับซ้อน ดังนั้นเพื่อเคารพประวัติศาสตร์นั้น เราต้องยอมรับสิทธิเหนือทรัพย์สินของคนรวยเหล่านั้น หมายความว่าอยู่ๆไปยึดเอาของเขาไม่ได้ วิธีการที่ละมุนละม่อมที่สุดก็คือใช้มาตรการทางด้านกฎหมายตามที่กล่าวข้างต้น

ถามว่า อะไรคือเหตุผลที่เราจะใช้อธิบายได้ว่าการเก็บภาษีที่ดินหรือภาษีมรดกนั้นสมควรแล้ว เรื่องนี้ก็ต้องโยงไปหาแนวคิดเรื่อง “ธรรม” ผมเชื่อว่าผู้รู้ทางด้านศาสนาใดๆไม่ว่าจะในศาสนาใดสามารถอธิบายเรื่องนี้ได้ไม่ยาก ในส่วนของพระพุทธศาสนานั้น ผมคิดว่าปรัชญาพื้นฐานของพุทธศาสนาที่แสดงออกผ่านหลักธรรม

จำนวนมากใช้อธิบายเรื่องนี้ได้ไม่ยากเลย เช่น ตามหลักธรรมเรื่องอิทัปปัจจยตา เราเชื่อว่า ไม่มีใครหรืออะไรในโลกนี้สามารถกล่าวได้ว่าตนเองเป็นเจ้าของผลงานอะไรสักอย่างเพียงผู้เดียว ยกตัวอย่างเช่น เวลาเราเรียนประวัติศาสตร์เรื่องสมเด็จพระนเรศวร เราจะนึกเห็นภาพพระนเรศวรเป็นหลัก เป็นตัวเอก เป็นผู้นำ แต่ตามหลักปรัชญาของพระพุทธศาสนาข้างต้น เวลาเรานึกเห็นภาพการสู้รบในครั้งนั้น เราต้องนึกด้วยว่า มีคนที่ไม่ปรากฏชื่อในประวัติศาสตร์จำนวนมากที่มีส่วนผลักดันให้การรบดำเนินไปอย่างนั้น พระนเรศวรจะทรงทำอะไรไม่ได้เลยหากไม่ทรงมีขุนทหารและทหารระดับล่างเป็นกำลังสนับสนุน ทหารระดับล่างนั้นเราเห็นชินตาในหนังกำลังภายใน พวกนี้เราไม่รู้จักชื่อ ไม่สนใจที่จะรู้จักพวกเขาด้วย แต่พวกนี้แหละครับที่จะวิ่งกรูเข้าไปตายก่อนเพื่อตัดกำลังข้าศึก เมื่อข้าศึกรวนเรหรืออ่อนกำลังลงบ้างแล้ว พวกขุนศึกจึงตามเข้าไปลุย ผมเชื่อว่าการศึกของกษัตริย์ไทยในอดีตก็ย่อมต้องมีพวกตัวเล็กตัวน้อยที่กรูเข้าไปตายก่อนแบบนี้เสมอ สำหรับผม คนเหล่านี้เป็นผู้ที่เราต้องรำลึกถึง เพราะพวกเขาตายไปเปล่า ไม่มีชื่อ ไม่มีเสียง ลูกหลานเขาก็ไม่มีใครรู้จัก แต่ความตายของพวกเขามีส่วนผลักดันให้เกิดชัยชนะในการรบ ผมเคยพูดในการบรรยายในห้องเรียนปริญญาโททางด้านรัฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อไม่นานนี้ว่า เวลานี้ผมเห็นบ้านเรารณรงค์อะไรมากมายเพื่อเฉลิมฉลองสิ่งที่เราเชื่อว่าในหลวงได้ทรงกระทำให้แก่คนไทย เราถวายพระมงคลนามแก่พระองค์ว่า “พ่อของแผ่นดิน” ซึ่งทั้งหมดนั้นผมไม่มีปัญหาอะไรข้องใจเลย แต่จากการที่ผมเป็นพุทธศาสนิกชน พระพุทธศาสนาสอนผมว่า เมื่อมองความจริงอะไรก็ควรมองให้

ครบถ้วน จะได้เป็นคนคิดรอบคอบ ไม่เคลิ้มฝันไปกับอะไรง่าย ๆ ผมนั้นมีพ่อของผมเองเหมือนกับท่านผู้อ่านทุกท่าน พ่อผมนั้นเป็นชาวนาพลัดถิ่นจากจังหวัดร้อยเอ็ดเตลิดเปิดเปิงมาอยู่ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งในเขตจังหวัดขอนแก่น ที่นี่เราไม่มีที่นา พ่อผมยังชีพด้วยการรับจ้างอะไรเท่าที่จะทำได้ไม่มีเกี่ยง ชีวิตไม่ได้พักผ่อนจนตายไปเมื่อไม่นานนี้ เท่าที่จำความได้ พ่อทำงานหนัก เพื่อผมและครอบครัว วันที่พ่อตาย พ่อมีเงินเหลือไว้ไม่กี่พันบาท หรืออาจไม่ถึงพันบาท เสียด้วยซ้ำ... เท่านั้นเอง... พระพุทธเจ้าท่านสอนผมว่า นี่แหละคือพ่อตัวจริงของผม ดังนั้นผมอยากวิงวอนท่านที่ทำโครงการโฆษณาของในหลวงว่า จะทำก็ทำเถิดครับ แต่ทำอย่างไรจะให้คนไทยทั้งประเทศได้ระลึกด้วยว่า นอกจาก “พ่อของแผ่นดิน” พวกเรายังมีพ่อหรือแม่ตัวจริงเสียจริงที่กราบแด่กราบมเพื่อลูกหลานอยู่ชั่วนาตาปี แล้ววันหนึ่งก็แห้งตายไปตามอายุขัยเพราะตรากตรำมาก ท่านเหล่านี้ก็เหมือนทหารเลวที่ถูกรูเข้าไปตายก่อนให้กษัตริย์ท่านใส่ช้างเข้าไปอย่างสง่างามนั่นแหละครับ ผมคิดว่า ท่านเหล่านี้สมควรที่เราจะนึกถึง เคารพรัก และให้เกียรติ

เมื่อคิดตามหลักอิตทัปปัจจยตา คนรวยก็ไม่ได้รวยเพราะตนคนเดียว แน่นนอนครับคนรวยทุกคนนั้นฉลาด ความฉลาดนั้นทำให้สามารถยกย้ายทรัพย์สินจากกระเป๋าคนอื่นมาอยู่ในกระเป๋าของตน พระพุทธศาสนายอมรับเรื่องความฉลาดนั้น และก็ยอมรับต่อไปด้วยว่าก็เป็นธรรมดาที่เมื่อฉลาดก็ย่อมต้องรวย แต่ประเด็นที่พระพุทธศาสนาสนใจนั้นอยู่ที่ว่า มีสิ่งหนึ่งที่มองไม่เห็นเชื่อมโยงคนรวยไปหาคนจน สิ่งนี้ก็คือ คนจนนั้นเป็น “ปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่ง” ที่สนับสนุนให้คนรวยมีเงิน คืออย่างนี้ครับ ปรัชญาของ

พระพุทธศาสนานั้นสนใจวิเคราะห์เรื่อง “เหตุปัจจัย” มาก เพราะเชื่อว่าคนเราจะมองโลกและชีวิตชนิดแจ้งจางปางหรือไม่ก็เพราะรู้หรือไม่รู้เรื่องเหตุปัจจัยนี้แหละ พระพุทธศาสนาแยกเหตุปัจจัยเป็นสองชนิด อย่างแรกท่านเรียกว่า “นัตติปัจจัย” อย่างต่อมาเรียกว่า “อัตติปัจจัย” นัตติปัจจัยนั้นตามรูปศัพท์แปลว่า “สนับสนุนเขาผ่านทางความไม่มีของตน” ยกตัวอย่างเช่น ผมจอดรถไว้ที่ห้าง ท่านผู้อ่านขับผ่านมารอบแรกไม่มีที่ให้จอด พอรอบหลังผมขับออกไปพอดี ท่านเลยมีที่จอด การที่ผมขับรถออกไปนั้นท่านว่าเป็นนัตติปัจจัยของการที่ท่านมีที่จอดรถ—คงพอเข้าใจนะครับ

คนจนนั้นตามความเชื่อของพระพุทธศาสนาเป็นนัตติปัจจัยของความมั่งคั่งที่คนรวยทั้งหลายสะสมกันอยู่ เป็นอย่างไร คำตอบก็ง่ายๆครับ คนจนนั้นฉลาดน้อยกว่าคนรวย ความไม่ฉลาดเท่าเลยทำให้คนรวยใช้ช่องทางนั้นถ่ายโอนเงินจากกระเป๋าพวกเขาเข้ามาไว้ในกระเป๋าของตน เช่น เฒ่าแก่บางคนไม่เคยขึ้นชมศิลป์สถานเลย วันหนึ่งแกนึกขึ้นมาได้ว่าคนอีสานชอบร้องรำทำเพลง แกเลยจ้างคนแต่งเพลงและคนอีสานที่ร้องเพลงเป็นมาเขียนและร้องเพลงลงแผ่นซีดี แล้วโฆษณาขายให้กับคนอีสาน คนอีสานที่เป็นคนงานในกรุงเทพเมื่อฟังเพลงพวกนี้ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับชีวิตคนอีสานในโรงงานก็รู้สึกว่าจะเกี่ยวข้องกับชีวิตตน บวกกับความเป็นคนที่เกิดในวัฒนธรรมแห่งการร้องรำทำเพลง ก็เลยเจียดเงินไปอุดหนุนซีดีพวกนี้ ผลคือเฒ่าแก่ก็รวยไป สังเกตนะครับว่าความรวยของเฒ่าแก่บริษัทเพลงพวกนี้จะเกิดไม่ได้เลยหากไม่มีคนอีสานจำนวนมากที่ทำหน้าที่เป็นนัตติปัจจัยให้ เป็นนัตติปัจจัยก็คือช่วยให้เขารวยผ่านทางการขายไปของเงินจำนวนหนึ่งในกระเป๋าของตน ผมนั้นไม่เคย

ซื้อเพลงพวกนี้ฟัง ไม่เคยชื่นชมเพลงพวกนี้ เพราะรู้ว่าทั้งหมดไม่ได้เกิดจากความชื่นชมในศิลปะพื้นบ้านอีสานจริงๆ พ่อผมที่ตายไปแล้วนั้นเป็นหมอแคน ผมรู้ว่าศิลปะอีสานจริงๆนั้นไม่ใช่ว่าบริษัทแกรมมี่ทำขายอยู่เวลานี้เลย (หากท่านผู้อ่านต้องการสัมผัสวิญญาณของศิลปะเพลงอีสานจริงๆผมคิดว่ามีอยู่พอสมควรในเพลงของ “คาราวาน”—ผมซื้อเพลงคาราวานฟังเสมอ)

การที่คนจนเป็นนัตถิปัจจัยของคนรวยนี้พุทธศาสนาเสนอขึ้นเพื่อให้เรา (โดยเฉพาะคนที่ร่ำรวย) ได้พิจารณาลำหรับเตือนตนเองว่า สิ่งที่เกิดกับเรานั้นไม่ใช่เราเท่านั้นที่บันดาลให้มันเกิดขึ้น ความคิดอันนี้ของพุทธศาสนาก็สอดคล้องกับหลักความคิดที่สำคัญอื่นๆ เช่นหลักอนัตตาและหลักสุญญตา อนัตตานั่นแปลว่าไม่มีอัตตา อัตตาหมายถึงศูนย์กลาง ดังนั้นอนัตตาก็หมายถึงไม่มีศูนย์กลาง คนที่เก่งนั้นอาจเข้าใจว่าความเก่งทำให้ตนร่ำรวย ความเก่งนั้นพุทธศาสนายอมรับว่าเป็นคุณสมบัติที่มีจริงในคนบางคน แต่มันไม่ใช่ศูนย์กลางหรือทั้งหมดของชีวิตเขา นิกวาดภาพลิครับว่า หากคนอื่นทุกคนก็เก่งเท่ากับเรา เราก็ไม่สามารถอยู่เหนือผู้อื่น ดังนั้นความเก่งของเรานั้นเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่ง ดีว่าสัก ๕๐ % ก็ได้ (ไม่น่าจะมากกว่านั้น) ที่เหลืออีก ๕๐ % เราต้องพึ่งพาความด้อยกว่าของคนอื่น พุทธศาสนา มองทุกสิ่งในโลกเป็นอย่างนี้หมด หมอนั้นมีในโลกนี้ไม่ได้หากไม่มีคนใช้ ครูก็ต้องมาพร้อมกับศิษย์ ราชาก็ต้องการประชาชน มีราชาครองบ้านเมืองอยู่คนเดียวก็ไม่อาจเป็นราชาได้ นี่คือการเป็นอนัตตาของสรรพสิ่ง สุญญตานั่นแปลว่าความว่าง หลักปรัชญาเรื่องความว่างนี้สำคัญมาก ในอินเดียนั้นแนวคิดเรื่องความว่างนี้เป็นความเชื่อร่วมของศาสนาที่สำคัญใน

อินเดียอันได้แก่ศาสนาฮินดู พุทธ และเชน แนวคิดเรื่องความว่างนี้แหละครับที่อยู่เบื้องหลังการสร้างเลขศูนย์ของชาวอินเดีย “ว่าง” นั้นเมื่อแปลเป็นการปฏิบัติก็คือ “ไม่คิดว่าตนเป็นศูนย์กลางของระบบ” ราชาก็เข้าใจเรื่องความว่างจะไม่คิดว่าตนคือศูนย์กลางของประเทศ นายกรัฐมนตรี ปลัดกระทรวง อธิบดี อธิการบดี เป็นต้น หากเข้าใจเรื่องความว่างก็จะรู้สึกเช่นเดียวกันนี้ ในทำนองเดียวกันคนที่มีเงินมากๆ หากเข้าใจเรื่องอนัตตาและสุญญตาตามที่กล่าวมานี้ก็จะสำนึกว่า ตนนั้นโชคดีที่เกิดมาฉลาด จึงสามารถหาทรัพย์มาสะสมเอาไว้ได้มากกว่าใครเขา แต่ทั้งหมดนี้ไม่ใช่เพราะตนฉลาดเพียงอย่างเดียว แต่ต้องพึ่งพาคนอื่นที่ด้อยกว่าตนด้วย ไม่เช่นนั้นตนก็เอาชนะเขาไม่ได้ เมื่อคิดเช่นนี้จิตใจก็จะอ่อนโยน เมื่อมีโอกาสก็จะสละทรัพย์ที่มีอยู่เพื่อประโยชน์สาธารณะ เศรษฐีในพุทธศาสนานั้นจะเป็นคนอย่างนี้เสมอ ท่านพุทธทาสจึงกล่าวว่า “ความเป็นเศรษฐีตามคติของพุทธศาสนานั้นไม่ได้วัดที่จำนวนเงินที่ครอบครองอยู่ แต่วัดจากปริมาณของเงินที่อุทิศเพื่อสาธารณประโยชน์ เศรษฐีขี้เหนียวนั้นพุทธศาสนาไม่เคยถือว่าเป็นเศรษฐีเลย”

นอกจากหลักการที่ว่า “เจตนารมณ์ของกฎหมายคือการทำให้คนที่เสียเปรียบเขาในสังคมจะต้องได้รับการดูแล” ตามที่กล่าวมาข้างต้น ผมคิดว่าหลักการเรื่องธรรมจะต้องนำระบบกฎหมายนั้นจะต้องประกอบด้วยหลักการข้อที่สองต่อไปนี้ หลักการนี้มีเนื้อหาหลักๆว่า

“ทุกคนจะต้องเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย ความไม่เท่าเทียมบางอย่างที่สามารถอธิบายได้ไม่ถือว่าเป็นขัดแย้งกับหลักการข้อนี้ (ตัว

อย่างของความไม่เท่าเทียมที่อธิบายได้ก็เช่นการที่คนที่เสียเปรียบเขาในสังคมจะต้องได้รับการปฏิบัติเป็นพิเศษจากรัฐเพื่อให้เขามีโอกาสล้มตาอัปาทได้ทีกล่าวในหลักการข้อแรก) ความไม่เท่าเทียมที่อธิบายไม่ได้จะปรากฏในกฎหมายไม่ได้”

หลักการข้อนี้ท่านผู้อ่านอาจมีคำถามว่าผมคิดมาจากอะไร คำตอบที่ตรงไปตรงมาก็คือคิดจากพุทธศาสนา เป็นไปได้ครับที่ในระบบความคิดบางระบบของมนุษย์ ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างมนุษย์เป็นสิ่งที่ยอมรับได้ ตัวอย่างเช่นในศาสนาฮินดูนั้นเขาถือว่าคนเราจะต้องสังกัดวรรณะอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔ วรรณะคือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร วรรณะนั้นเกิดตามสายเลือด เป็นแล้วเป็นเลย ลาออกหรือเคลื่อนย้ายไม่ได้ ที่เป็นอย่างนั้นศาสนาฮินดูอธิบายว่าเป็นพระประสงค์ของพระเจ้า ตามการจำแนกวรรณะข้างต้น กษัตริย์เท่านั้นเป็นวรรณะที่มีความชอบธรรมจะปกครองบ้านเมือง เหตุผลก็เหมือนเดิม—พระเจ้กำหนดไว้อย่างนั้น

พระพุทธองค์นั้นทรงปฏิเสธระบบวรรณะอย่างชัดเจนตลอดเวลาที่ทรงพระชนม์ชีพอยู่ เหตุผลในการไม่ยอมรับระบบวรรณะของพระพุทธองค์ก็สั้นๆตรงไปตรงมาว่า—ระบบนี้ไม่มีเหตุผล ต่อไปนี่คือคำอธิบายว่าทำไมจึงทรงเห็นว่าระบบนี้ไม่มีเหตุผล

ตามความเชื่อเรื่องวรรณะ มีคนบางคนได้รับการเลือกโดยพระเจ้าให้อยู่เหนือคนอื่น ด้วยสถานะที่ได้รับเลือกให้อยู่เหนือผู้อื่นนั้นระบบกฎหมายก็ต้องอนุวัตรตามความเชื่อทางศาสนาด้วย ในกฎหมายพระธรรมศาสตร์ของฮินดูนั้น มีข้อความระบุเอาไว้ชัดเจนว่า ความผิดทางอาญาอย่างเดียวกัน แต่ทำโดยคนต่างวรรณะ การลงโทษจะต้องไม่เท่ากัน เช่นเจ้าชายในวรรณะกษัตริย์กับกรรมกรใน

วรรณะศูทรฆ่าคนตายเหมือนกัน ตามกฎหมายศูทรจะถูกประหารชีวิต แต่สำหรับเจ้าชายกฎหมายจะเอาโทษสูงสุดไม่ถึงขั้นประหารชีวิต

พระพุทธองค์ทรงวิจารณ์ว่า นี่คือการไร้เหตุผล ทรงตั้งคำถามง่ายๆว่า สมมติว่ามีเจ้าชายอยู่สององค์ จากวรรณะกษัตริย์เช่นกัน คนแรกเป็นคนใจเอื้ออารี ไม่ทำร้ายใคร ชอบช่วยเหลือคนในวรรณะต่ำ แต่อีกคนเป็นคนหยาบช้ำ ไม่เคยเห็นใจคนยากจน วันๆ เอาแต่เสพสุขจากทรัพย์ที่เก็บไปจากภาษีของประชาชน ถามว่าสองคนนี้ใครเป็นคนดี ใครเป็นคนเลว แน่نون ทุกคนตอบได้ตรงกันว่า คนแรกดี คนหลังเลว ทรงถามต่อว่า ที่คนแรกดีนั้น ดีเพราะเป็นเจ้าชายหรือดีเพราะทำดี คำตอบคือดีเพราะทำดี ความเป็นเจ้าชายไม่เกี่ยว เช่นเดียวกัน ถามว่าคนหลังเลวเพราะเป็นเจ้าชายหรือเลวเพราะทำความชั่ว คำตอบก็เหมือนคนแรกคือเลวเพราะทำตัวเลว ความเป็นเจ้าชายไม่เกี่ยว พระพุทธองค์ทรงยกตัวอย่างอื่นๆ เช่นคนในวรรณะพราหมณ์ แพศย์ และศูทร ซึ่งบางคนทำดี บางคนทำชั่ว คนเหล่านี้ดีเพราะทำดี ชั่วเพราะทำชั่ว วรรณะที่สังกัดอยู่ไม่เกี่ยวข้องด้วยเลย เมื่อเป็นเช่นนี้ ระบบกฎหมายที่ลงโทษคนในวรรณะต่ำแบบหนึ่ง แต่ลงโทษคนในวรรณะสูงอีกแบบหนึ่ง จึงเป็นเรื่องที่ไม่มีเหตุผลในทัศนะของพุทธศาสนา

กฎหมายธรรมศาสตร์ของฮินดูตามที่พระพุทธศาสนาโต้แย้งว่า ไม่มีเหตุผลนี้ต่อมานักคิดในศาสนาฮินดูเองอย่างเช่นมหาตมา คานธีก็แสดงความเห็นคัดค้านด้วย คานธีเชื่อว่าพระเจ้าจะทรงมีอคติไม่ได้ เพราะมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะวรรณะไหนก็ตามเป็นลูกของพระองค์ด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นกฎหมายที่มีธรรมกำกับในทัศนะของ

คานธีจะต้องไม่มีใครได้รับการปฏิบัติเป็นพิเศษแตกต่างจากผู้อื่น

สังคมไทยปัจจุบันอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านจากระบอบกษัตริย์ไปสู่ระบอบที่การปกครองมาจากสามัญชน กฎหมายที่เราใช้กันอยู่เวลานี้จึงอยู่ในสภาพของการเปลี่ยนผ่านนั้นด้วย ผมคิดว่าหลักการที่ผมเสนอข้อนี้จะยังใช้ไม่ได้ทันทีในสภาพสังคมไทยปัจจุบัน เนื่องจากว่าเดิมนั้นสถาบันกษัตริย์ของเราใช้ปรัชญาของศาสนาฮินดูเป็นรากฐานในทางความคิดที่สำคัญทุกเรื่อง (เช่น กษัตริย์ทรงเป็นเสมือนเทพ เป็นผู้ที่พระเจ้าเป็นเจ้ามอบอำนาจการปกครองชาติบ้านเมืองให้ เพราะทรงอยู่สูงกว่ามนุษย์ มนุษย์จะกล่าวโทษหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายไม่ได้ จะวิพากษ์วิจารณ์กษัตริย์ว่าอาจไม่รู้บางเรื่องเท่าผู้ที่เขาศึกษามาเฉพาะทางในเรื่องนั้นๆก็ไม่ควร เป็นต้น) ในสมัยที่เรายังปกครองด้วยระบอบกษัตริย์ กฎหมายก็สอดคล้องกับปรัชญาหรือความเชื่ออย่างฮินดูนั้นเต็มที่ แต่เมื่อเราเปลี่ยนการปกครองมาเป็นแบบประชาธิปไตยที่มีหลักปรัชญาอีกแบบหนึ่ง (ซึ่งหลายส่วนสอดคล้องกับความคิดของพุทธศาสนา) ระบบกฎหมายใหม่ของเราก็ไม่อาจจะรับสิ่งที่เคยรับได้ในกฎหมายเดิม เวลานี้สถานะของพระมหากษัตริย์นั้นว่าไปแล้วต่างจากคนอื่นๆในทางกฎหมายหลายอย่าง ซึ่งทั้งหมดนี้ผมเองก็เข้าใจว่าเป็นเรื่องที่ต้องดำรงอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนผ่าน เราต้องประนีประนอมระหว่างใหม่กับเก่า แต่การประนีประนอมนี้จะต้องเข้าใจว่าเป็นเรื่องของกาลเวลา เหมือนถ้วยข้าวต้มที่เพิ่งตักจากหม้อร้อนๆจะต้องคอยสักระยะเพื่อให้เย็น เราจะเร่งรัดไม่ได้

ระหว่างที่รอให้ถ้วยข้าวต้มเย็นนี้ พุทธศาสนามีข้อสังเกตสอง

ตามอย่าง ประการแรก การที่ในช่วงเปลี่ยนผ่านสถานะของพระมหากษัตริย์จะต้องมีบางอย่างต่างจากสามัญชนนั้นพุทธศาสนาไม่ได้มองว่าเป็นเรื่องลบหรือบวกในตัวเอง ในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์เสด็จเที่ยวสอนคนทั้งระดับกษัตริย์และชาวบ้านธรรมดาๆ รัฐใหญ่ๆของอินเดียสมัยนั้นปกครองด้วยระบอบกษัตริย์ที่มีอำนาจสูงสุดเพียงผู้เดียวทั้งสิ้น ไม่เคยปรากฏว่าทรงวิจารณ์ว่าระบอบการปกครองแบบนี้สมควรยกเลิก ข้อนี้ผมตีความว่าเนื่องมาจากพระองค์ทรงเข้าใจดีว่าปรากฏการณ์ตามธรรมชาติทั้งหลายในโลกนั้นมีวันเวลาและช่วงวัยของมัน ช่วงนั้นประวัติศาสตร์ของสังคมอินเดียจำต้องเดินมาหยุดอยู่ในช่วงที่ต้องมีกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง เราควรยอมรับพัฒนาการทางสังคมที่ว่านี้ เนื่องจากพุทธศาสนามีหลักคิดเรื่อง “คนเราจะดีหรือชั่วก็เพราะการกระทำ ไม่เกี่ยวกับว่าเกิดมาเป็นอะไร” จึงทรงใช้หลักการนี้เตือนสติบรรดากษัตริย์สมัยนั้นว่า “สถานะของพวกท่านนั้นเอื้อให้ทำดีก็ได้ทำเลวก็ได้ ท่านเลือกเอาได้แล้วกันว่าจะทำอะไร ถ้าเลือกทำดี ท่านก็จะอยู่ในอำนาจได้นาน เพราะประชาชนจะรักท่าน เมื่อเขารักใครเขาก็จะปกป้องคนผู้นั้น แต่ถ้าท่านไม่รักเขา เขาก็ไม่รักท่าน” คำสอนเรื่องทศพิธราชธรรมเป็นต้นโดยเนื้อหา ก็คือการฉวยชิงเอาโอกาสที่สูงส่งของกษัตริย์มาแปรสภาพเป็นความรักความเอื้ออาทรประชาชน ซึ่งทั้งหมดพระพุทธองค์ตรัสว่าสามารถเกิดได้ในระบอบกษัตริย์ ระบอบกษัตริย์ที่ผู้ใช้งานคือธรรมราชาเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนายอมรับ พระพุทธศาสนาสอนนั้นสอนเรื่องเมตตาทายกรรม เมตตาวิจิตรกรรม และเมตตาโมกขกรรม อันมีความหมายง่ายๆว่า เมื่อจะคิดจะพูด หรือทำอะไรต่อผู้อื่น ให้คิด พูด ทำ ต่อเขาด้วยความเมตตา

เมตตาหมายความว่าอะไร หมายความว่า “เรานับว่าเขาเป็นมิตร สหายของเรา” หลักการข้างต้นนี้พระพุทธองค์สอนให้เราใช้กับเพื่อนมนุษย์ทุกคน ไม่เลือกชั้นวรรณะ ซึ่งย่อมรวมถึงพระมหากษัตริย์ด้วย คนบางคนนั้นอาจมีปมในใจบางอย่าง (ที่ผมเคารพ) ทำให้ไม่สามารถทำใจรับ “เจ้า” ได้ เมื่อไม่รับ ต่อให้เจ้าเรียนหนังสือเก่งอย่างไรก็ไม่รับ ต่อให้เจ้าฉลาดอย่างไรก็ไม่รับ ต่อให้เจ้าทำประโยชน์แก่สังคมอย่างไรก็ไม่รับ ทศนคติเช่นนี้ไม่ตรงกับวิธีคิดของพุทธศาสนา สำหรับพุทธศาสนา เวลาพิจารณาการกระทำของใคร ให้สนใจเนื้อหาของการกระทำ อย่าสนใจว่าเขาเป็นใคร ดังนั้นถ้าเรารับได้ว่าลูกชานาบางคนเรียนหนังสือเก่ง เราก็ต้องรับในกรณีที่เจ้าบางองค์ท่านก็เก่งอย่างเดียวกันนั้น

ประการต่อมา แม้ว่าพุทธศาสนาจะรับได้ที่จะมีกษัตริย์บางพระองค์อุทิศตนเพื่อประชาชนของพระองค์ แต่การยอมรับนั้นก็ดำเนินไปในลักษณะของการ “ยอมรับเป็นคราวๆไป” ข้อนี้หมายความว่า แม้จะไม่ทรงวิจารณ์ระบอบกษัตริย์ในสมัยนั้น แต่จากการที่ทรงจัดวางรูปแบบการปกครองพุทธบริษัทในลักษณะหนึ่ง (ที่นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาในโลกจำนวนมากยอมรับว่าจะเรียกว่ามีลักษณะเป็น “ประชาธิปไตย” ก็ไม่น่าจะผิด) ทำให้เข้าใจกันว่า รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดในทัศนะของพุทธศาสนาก็คือ การปกครองโดยที่คนจำนวนมากทั้งประเทศมีโอกาสได้เสนอความเห็นร่วมกันว่าสังคมเราควรจะไปทางไหน ซึ่งไม่ตรงกับระบอบกษัตริย์ เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งที่สังคมไทยควรช่วยกันคิดก็คือ ทำอย่างไรระหว่างที่รอให้ “ชามข้าวต้มเย็น” นี้ ทุกฝ่ายทุกฝ่ายจึงจะอยู่ร่วมกันได้ ไม่เช่นฆ่าประหัตประหารกัน ผมเชื่อว่าคนไทยฝ่ายที่

เอาและไม่เอาเจ้านั้นปริมาณน่าจะใกล้เคียงกัน โดยส่วนตัวผมเคารพความเห็นของทุกฝ่าย (ที่ว่าเคารพไม่ได้แปลว่าผมไม่มีจุดยืน แต่แปลว่า ผมไม่คิดว่าฝ่ายที่เอาเจ้านั้นจะต้องถูกเสมอไป หรือฝ่ายที่ปฏิเสธเจ้าจะเป็นพวกชั่วร้ายเสมอไป เราต้องดูรายละเอียดเป็น คนๆ ไป—ถ้าท่านผู้อ่านต้องการตัวอย่างว่าผมคิดเรื่องนี้เป็นอย่างเป็น รูปธรรมอย่างไร เอาอย่างนี้ก็ได้อ สำหรับผม คนอย่างท่านอาจารย์ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุลนั้นผมเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อสังคมไทย ไม่ แพ้ท่านอาจารย์หมอประเวศ วะสี แต่ในคนละเรื่องนะครับ ผม ยอมรับอาจารย์สมศักดิ์ในเรื่องที่ท่านแสดงความเห็นเกี่ยวกับ สถาบันกษัตริย์อย่างตรงไปตรงมาและสร้างสรรค์ ซึ่งเรื่องนี้อาจารย์ ประเวศท่านไม่แตะ) และเท่าที่สังเกต แต่ละฝ่ายก็มีสมาชิกที่มี คุณสมบัติแตกต่างกัน ฝ่ายที่เอาเจ้าบางคนนั้นก็ “สุดชั่ว” เลีย เหลือเกิน ซึ่งคนเช่นนี้ก็พบได้ในฝ่ายที่ไม่เอาเจ้า

ความสุดชั่วไม่ว่าจะในเรื่องใดก็ตามแต่เป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนา ไม่เห็นด้วย ผมเชื่อว่าในช่วงของการเปลี่ยนผ่านนี้ ความรุนแรง สามารถเกิดได้เสมอหากสองฝ่ายอันได้แก่ฝ่ายที่เอาเจ้าและที่ไม่เอา เจ้าประกอบด้วยสมาชิกส่วนใหญ่ที่เป็นประเภทสุดชั่ว ผมไม่ทราบ ว่าในความเป็นจริง ปริมาณหรือสัดส่วนของฝ่ายที่สุดชั่วนั้นมาก น้อยเพียงใด จะอย่างไรก็ตาม พุทธศาสนานั้นสอนให้ผมมองโลก ในแง่ดีว่า คนเราเปลี่ยนความคิดได้เสมอตามการศึกษาและข้อมูล ที่ได้รับ หากเรามีบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่าง เปิดเผย ตรงไปตรงมา แล้วให้เหตุผลของสองฝ่ายได้รับการ เปิดเผยต่อสาธารณชน เพื่อให้สาธารณชนตัดสินใจเลือก นี่น่าจะ เป็นหนทางที่ดีที่สุด นุ่มนวลที่สุด

ประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบกษัตริย์ไปเป็นอย่างอื่นนั้นเท่าที่ปรากฏในโลกมักเป็นไปอย่างรุนแรง ความรุนแรงนี้อธิบายได้ด้วยกฎหมายที่ว่า สองฝ่ายที่เห็นต่างกันไม่มีโอกาสได้แลกเปลี่ยนหรือทำลายความคิดระหว่างกัน บนเวทีหรือสถานที่สาธารณะที่เปิดเผย ถูกกฎหมาย บรรยากาศเช่นนี้ไม่เป็นผลดีแก่ใครเลย เหมือนผิวเมียมมีปัญหากระทบกระทั่งกันแล้วสองฝ่ายเก็บจำความเก็บกดนั้นไว้ในใจ ไม่บอกกล่าวกัน ก็รอเวลาระเบิดเท่านั้นเอง

ผมสงสัยว่ากฎหมายอาญาบางมาตราเวลานี้อาจเป็นอุปสรรคต่อการมีเวทีสาธารณะสำหรับให้ทั้งฝ่ายที่เอาและไม่เอาเข้าได้แลกเปลี่ยนความคิดกันอย่างสร้างสรรค์หรือไม่ ในทำนองเดียวกัน การไม่มีกฎหมายที่เอื้อให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์เป็นสิ่งที่สามารถเปิดเผยแก่สาธารณะได้ หากมีคำอธิบายว่าจำเป็นต่อการที่ชาติบ้านเมืองจะเจริญก้าวหน้า ก็อาจเป็นอุปสรรคต่อการมีเวทีสาธารณะที่สร้างสรรค์เช่นกัน ผมอาจเข้าใจผิดก็ได้ แต่ถ้าผมเข้าใจถูก ก็สมควรใช้ไหมครับที่เราอาจต้องเริ่มต้นให้กระบวนการ “รอยคอย้วยข้าวต้มให้เย็นลง” ของเรามาที่กล่าวข้างต้นเคลื่อนไหวไปอย่างถูกที่ถูกทาง โดยเริ่มจากการพิจารณาบททวนกฎหมายที่ผมกล่าวข้างต้น เรื่องนี้สำหรับผมเป็นเรื่องริบด่วน เพราะยิ่งปล่อยไปความกดดันคับแค้นในใจของสองฝ่ายอาจลุกลามไปเกินกว่าที่เราจะเยียวยาได้

เสรีภาพทางวิชาการนั้นเป็นคุณค่าสากลที่ประเทศใดๆในโลกก็ตามที่เจริญแล้วเขายอมรับว่าจะต้องได้รับการปกป้องให้อยู่เหนือสิ่งอื่นใด ชาติจะเจริญไม่ได้เลยหากนักวิชาการในชาติไม่สามารถพูด

“ทุกเรื่อง” ได้อย่างมีเหตุผล มีหลักฐาน และอย่างมีข้อเสนอแนะอย่างสร้างสรรค์ ผมเชื่อว่า หากเราอนุญาตให้เสรีภาพทางวิชาการตามความหมายที่ผมกล่าวข้างต้น (คือน้ำใจที่จะค้นคว้าหาความจริงในโลกนี้มาเผยแพร่แก่สาธารณชน อย่างรับผิดชอบ อย่างรอบคอบ และอย่างปราศจากอคติ) อยู่เหนือการศึกษาทุกเรื่องรวมทั้งเรื่องเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ จะเกิดผลดีแก่สังคมโดยรวม อนึ่ง สิ่งที่ถูกศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์นั้นย่อมต้องได้รับอานิสงส์ในทางที่ดีด้วย ที่จุฬานั้น บางปีนิสิตที่เรียนปริญญาโทกับเราอยากทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับแนวความคิดของในหลวง อย่างตรงไปตรงมา อย่างสร้างสรรค์ เรามักแนะนำ “อย่าทำเลย เรื่องอื่นมีให้เลือกเยอะแยะ” เราในที่นี้ผมหมายถึงครูบาอาจารย์ส่วนใหญ่ที่รับผิดชอบจัดการศึกษาที่เรารู้สึกอย่างนั้นก็เพราะเรารู้สึกว่าภายในบรรยากาศของประเทศอย่างที่เป็นอยู่นี้ เราสามารถศึกษาทุกเรื่องอย่างทะลุไปไหนต่อไหนได้หมด ยกเว้นเรื่องเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ นี่เป็นบรรยากาศที่น่าเศร้า แต่มันคือความจริง ผมไม่ทราบว่าจะบรรยากาศที่ว่านี้เกิดโดยใคร เกิดเมื่อใด แต่ที่แน่ๆคือมันมีอยู่เวลานี้ภายในมหาวิทยาลัย อันเป็นสถานที่ที่ไม่ควรมีบรรยากาศเช่นนี้เลย

อย่างที่พูดบ่อยๆ ผมเป็นชาวพุทธ พระพุทธเจ้าของผมเป็นพระศาสดา แต่ทรงอนุญาตให้ผมสงสัยและวิจารณ์ท่านได้ ที่ผ่านมาผมได้ใช้เสรีภาพที่ทรงให้นี้ในการศึกษาวิเคราะห์สิ่งที่ทรงสอนมาตลอด ผมไม่เคยเชื่อว่าอะไรก็ตามแต่ที่อ้างว่ามาจาก “พระโอษฐ์” ของพระองค์จะต้องถูกต้อง ผิดไม่ได้ แต่ทราบไหมครับว่า ความเคารพศรัทธาที่ผมมีต่อพระองค์นั้นล้วนเป็นผลที่เกิด “ตามมา” หลังจากที่ผมศึกษา วิเคราะห์ หรือแม้แต่พยายามที่จะโต้แย้งพระองค์

ใครก็ตามที่เห็นว่า เพื่อปกป้องสถาบันกษัตริย์ สังคมเราจำเป็นต้องมีการจำกัดเสรีภาพบางอย่าง แม้จะเป็นเสรีภาพทางวิชาการที่จะศึกษาและวิจารณ์สถาบันกษัตริย์อย่างตรงไปตรงมาและอย่างสร้างสรรค์ ผมพอจะเข้าใจความคิดนี้ ฝ่ายที่สุดชั่วในพวกที่ไม่เอาเจ้านั้นน่าจะคือ “ปีศาจ” ที่ปรากฏขึ้นในใจของท่านเวลาที่เรากลัปราคันด้วยเรื่องนี้ แต่จากประสบการณ์ของผม เชื่อไหมครับ การที่วงการศึกษามหาวิทยาลัยในบ้านเราอนุญาตให้ศึกษาความคิดของพระพุทธเจ้าอย่างไม่จำกัดเพดานนั้นกลับไม่เคยปรากฏว่าจะสั่นคลอนสถานะของพระองค์ได้เลย ตรงกันข้าม สิ่งนี้กลับส่งเสริมสถานภาพของพระองค์ให้สูงเด่นขึ้นเรื่อย ๆ

มีเพียงเหตุผลเดียวเท่านั้นที่เราไม่ควรให้ศึกษาบางเรื่องอย่างทะลุทะลวงไม่จำกัดเพดานหรือกำแพง เหตุผลคือ หากเปิดเรื่องนั้นแล้วสาธารณชนจะทนไม่ได้ที่จะรับรู้เรื่องนั้นโดยไม่เกิดความเดือดดาลในอารมณ์ แต่เหตุผลนี้ก็เป็นเหตุผลที่เหลว

จุดอ่อนของสถาบันกษัตริย์ในสังคมเราตามความคิดของผมคือ พระมหากษัตริย์อาจจะไม่มีเสรีภาพที่จะสื่อสารความคิดของพระองค์ต่อประชาชนอย่างตรงไปตรงมา เวลานี้มีแต่คนอื่นที่ทำโน่นทำนี่แล้วอ้างว่าทำเพื่อพระองค์ กฎหมายว่าด้วยการหมิ่นสถาบันนั้นถูกใช้อย่างกว้างขวางทั้งจากฝ่ายที่ดูเหมือนจะเอาเจ้าและพวกที่ไม่เอาเจ้า นี่คือการใช้กฎหมายอย่างไร้ธรรม หากเราต้องการให้ธรรมเข้ามาเป็นส่วนสำคัญของกฎหมาย เราจะต้องช่วยกันคิดว่าทำอย่างไรจึงจะไม่เกิดการใช้กฎหมายอย่างไร้หิริโอต-ตปปะเช่นนี้ได้ สำหรับผม หากกฎหมายเปิดช่องให้มีการใช้อย่างไร้ธรรม วิธีแก้ก็ง่ายๆคือยกเลิกมันเสีย จากนั้นหากเรายังเห็นความ

จำเป็นที่จะปกป้องสถาบันกษัตริย์เนื่องจากโดยสถานภาพจะเป็นการยากหากจะให้ทรงปกป้องพระองค์เอง เราก็มาช่วยกันคิดว่าจะเอาอย่างไร ทางหนึ่งที่ผมนึกออกเวลานี้คือ เราสามารถมีหน่วยงานที่ก่อตั้งโดยรัฐ แต่มีคณะกรรมการที่เปิดกว้างมาจากผู้รู้ที่ไม่ใช่เจ้าหน้าที่รัฐเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งด้วย (เช่นอาจารย์มหาวิทยาลัยที่น่าเชื่อถือ) หน่วยงานนี้มีหน้าที่กลั่นกรองการใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคดีหมิ่นสถาบัน จะอย่างไรก็ตาม กฎหมายและคณะกรรมการที่ว่านี้ก็เป็นเรื่องปลายเหตุ ผมเชื่อว่าหากเรามีเสรีภาพที่จะรู้อะไรเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์และสามารถแสดงความเห็นได้ตามสมควร เหมือนที่สามารถแสดงเกี่ยวกับสถาบันสาธารณะอื่นๆเช่นรัฐบาล มหาเถรสมาคม สมเด็จพระสังฆราช เป็นต้น กฎหมายและกรรมการที่ว่านี้ก็อาจไม่จำเป็นต้องมีก็ได้

ผมนั้นเชื่อตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนว่า ทุกชีวิตต่างก็มีทุกข์ด้วยกัน ผมเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ย่อมจะทรงมีทุกข์บางอย่างอันเนื่องมาจากสถานภาพที่ทรงเป็นกษัตริย์ หากคิดในมุมนี้ เราก็ควรแผ่เมตตาให้พระองค์ท่านเหมือนกับที่แผ่ให้เพื่อนสรรพสัตว์อื่นๆ ความเข้าใจว่ากษัตริย์ย่อมต้องทรงมีทุกข์บางอย่างที่พวกเราไม่มีนี้อาจเป็นแรงเหนี่ยวดึงอันหนึ่งที่จะจุดรั้งความรู้สึกในเรื่องความเลื่อมล้ำที่มีอยู่ในใจของพวกเราบางคนให้อ่อนโยนลง ผมเคยได้ยินคนเขาเล่ากันว่า รัชกาลที่ห้าทรงตรอมพระทัยที่ฝรั่งเศสมาบีบบังคับยึดเอาดินแดนบางส่วนของสยาม จนสิ้นพระชนม์ หากเรื่องนี้เป็นความจริง ก็แสดงว่าสมมติฐานว่ากษัตริย์ย่อมทรงมีทุกข์บางแบบที่ต้องแบกรับเฉพาะพระองค์ก็เป็นเรื่องที่เราเข้าใจได้

ผมยังหวังเสมอว่า การเปลี่ยนผ่านจากระบอบกษัตริย์ไปเป็น

ประชาธิปไตยในบ้านเราควรดำเนินไปอย่างราบรื่น ก้าวหน้า และ
สร้างสรรค์ แต่ทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมานี้พึ่งพาสิ่งหนึ่งเป็นสำคัญ
สิ่งนี้คือ เราทุกคนไม่ว่าฝ่ายไหนจะมีน้ำใจที่จะเข้าใจกันมากน้อย
เพียงใด ธรรมที่จะมานำกฎหมายและการปกครองได้นั้นสำหรับผม
มีคุณสมบัติที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ธรรมไม่รุนแรง ธรรมไม่ฆ่ากัน
เพราะธรรมคือความเข้าใจกัน แม้จะไม่เห็นด้วยกับที่เพื่อนคิดอยู่ก็
ตาม ๐

สมภาร พรหมทา

มีนาคม ๒๕๕๔

ส่วนที่สอง : พระพุทธศาสนา

การใช้ปรัชญาภาษา

สำหรับวิเคราะห์คำสอนในพุทธศาสนา

ภาพชื่อ Noon: Rest from Work โดย Vincent van Gogh

ในวิชาที่เราเรียนและสอนกันในภาควิชาปรัชญาทั่วโลกนั้น มีวิชาอยู่วิชาหนึ่ง เรียกกันในภาษาไทยว่า “ปรัชญาภาษา” เนื่องจากคำไทยที่ว่านี้มีคำในภาษาอังกฤษอย่างน้อยอยู่สองคำที่เราถือกันว่าเป็นที่มาของคำว่า “ปรัชญาภาษา” ในภาษาไทย และสองคำในภาษาอังกฤษนี้ก็มีความหมายต่างกัน ผมจึงใคร่ขอเริ่มต้นที่คำภาษาอังกฤษสองคำนี้ก่อน คำแรกคือ ‘Linguistic Philosophy’

คำที่สองคือ ‘Philosophy of Language’ ทั้งสองคำนี้ตามความเข้าใจของผมเป็นเนื้อหาของ “ปรัชญาภาษา” เหมือนกัน ต่างกันเพียงขอบเขตของการเอาปรัชญาไปเกี่ยวข้องกับภาษา คำแรกอันได้แก่ “Linguistic Philosophy” นั้นหมายถึงกิจกรรมทางปรัชญาที่ใช้ประโยชน์จากการวิเคราะห์ข้อเขียนหรือตัวบททางปรัชญาในเชิงภาษา ส่วนคำที่สองอันได้แก่ “Philosophy of Language” นั้นหมายเอากิจกรรมทางปรัชญาที่เอาแนวคิดและวิธีการทั้งหลายแหล่ในทางปรัชญามาศึกษาสิ่งที่เรียกว่าภาษา เพื่อให้ท่านผู้อ่านเข้าใจความแตกต่างระหว่างกิจกรรมทางปรัชญาสองแบบนี้ ผมขอยกตัวอย่างประกอบดังนี้

ตัวอย่างที่หนึ่ง—สมมติว่าเช้าวันหนึ่งมียานอวกาศลำหนึ่งมาจอดลงที่หน้าบ้านผม คนที่อยู่นั้นเป็นมนุษย์ต่างดาว ตอนที่เขาก้าวลงมาจากยาน ผมเองก็งง ไม่รู้จะเริ่มต้นอะไรดี ระหว่างนั้น เจ้าหมอนั้นก็ยิ้มแล้วพูดเป็นภาษาไทยสำเนียงแปลกๆแต่ผมก็เข้าใจว่า “ไม่ต้องกลัวผมนะครับพี่ ผมมาจากต่างดาว ผมเป็นศาสตราจารย์สอนทางด้านภาษาศาสตร์อยู่ที่โน่น ผมมาที่นี่เพื่อทำวิจัยสัก ๖ เดือน พี่พอจะให้ผมอยู่อาศัยเพื่อศึกษาวิจัยภาษาไทยได้ไหมครับ” หลังจากที่ผมให้เขาเข้ามาในบ้าน ดื่มน้ำแล้วก็คุยกัน จึงทราบว่าก่อนมา ศาสตราจารย์จากต่างดาวท่านนี้ได้เรียนภาษาไทยอยู่ที่โน่นหลายปี ด้วยการดูวิดีโอ เขาจึงพูดไทยได้อย่างที่เล่า

ตกลงศาสตราจารย์ท่านนี้ก็อยู่ที่บ้านผม เราอ่านหนังสือภาษาไทยด้วยกัน โดยผมเป็นคนคัดเลือกที่จะอ่านอะไรดี ช่วงหนึ่ง ผมให้เขาอ่านพระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นไทย ให้อ่านอยู่หลายวันแล้วก็นัดคุยกันในคืนวันหนึ่งหลังกินข้าวเย็นแล้ว

“ผมไม่เข้าใจข้อความพวกนี้” ศาสตราจารย์จากต่างดาวพูดขึ้น เมื่อผมถามว่าข้อความที่ท่านอ่านไม่เข้าใจคืออะไร ท่านศาสตราจารย์ก็อ่านข้อความนั้นให้ผมฟังดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง เราตั้งจิตให้เป็นสมาธิ เมื่อจิตเป็นสมาธิ เราก็น้อมจิตนั้นไปเพื่อการระลึกชาติ เราระลึกได้ว่าชาตินั้น เราเคยเกิดเป็นคนผู้นั้น เขามีนิสัยอย่างนี้ ประกอบอาชีพอย่างนี้ มีครอบครัวอย่างนี้...”

“ไม่เข้าใจตรงไหนหรือครับ” ผมถามเพราะรู้สึกว่าจะไม่เห็นจะมีอะไรที่ยากแก่การทำความเข้าใจ เพราะข้อความนี้เล่าเรื่องง่ายๆ ง่ายๆเกี่ยวกับการระลึกชาติของพระพุทธองค์

“ข้อความแรก ‘ภิกษุทั้งหลาย’ อันนี้ผมเข้าใจว่ากำลังตรัสกับผู้ฟังจำนวนหนึ่งที่บวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา ข้อความต่อมา ‘เราตั้งจิตให้เป็นสมาธิ’ ตรงนี้ผมเริ่มไม่เข้าใจแล้ว ‘จิต’ คืออะไร ‘เป็นสมาธิ’ หมายความว่าอย่างไร... เอาตรงนี้ก่อน”

“อ้อ จิตตามทัศนะของพระพุทธศาสนาหมายถึงอะไรอย่างหนึ่งในตัวมนุษย์ที่ทำหน้าที่คิด”

“หน้าตามันเป็นอย่างไร”

“บอกไม่ได้ครับ”

“พูดเป็นเล่น บอกไม่ได้แล้วทำไมจึงรู้ว่ามันมีอยู่ จิตกับความคิดเป็นสิ่งเดียวกันหรือไม่”

“ไม่ครับ พุทธศาสนาสอนว่าความคิดนั้นมาจากจิต”

“มีชาวพุทธคนใดเคยเห็นจิตไหมครับ”

“ไม่มี สิ่งนี้เห็นด้วยตาไม่ได้ สัมผัสด้วยอายตนะอย่างอื่นก็ไม่ได้ เราสัมผัสได้เฉพาะความคิดที่เป็นผลมาจากจิตเท่านั้น”

“แปลกมาก ผมไม่เข้าใจจริงๆว่า ‘คำที่หาสิ่งรองรับไม่ได้’ เช่นนี้

ทำไมจึงมีในภาษาของพวกท่าน ที่ดาวของผม ไม่มีคำพวกนี้ ในภาษาของเรา คำทุกคำจะต้องมีอะไรสักอย่างรองรับ คือเมื่อเอ่ยคำนั้นออกมา ก็หาของที่ตรงกับคำนี้มาชี้ให้เข้าใจได้ว่า ‘นี่ไง คำนี้หมายถึงสิ่งนี้’ ตกลง ชาวพุทธเขาพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า ‘จิต’ มาเป็นพันๆปี โดยไม่เฉลียวใจหรือว่าคำนี้อาจเป็นแค่คำที่ว่างเปล่า ไม่มีความหมาย แต่ถ้า ‘จิต’ หมายถึงกระแสดความคิดที่เลื่อนไหลอยู่ในหัวของเรา อันนี้ผมเข้าใจ แต่ท่านก็บอกว่าพุทธศาสนาไม่ได้หมายถึงสิ่งนี้ ตกลงมันหมายถึงอะไรครับ...”

คือนั่นผมมีงง เพราะไม่ได้ตั้งตัวว่าจะมาเจอคำถามอย่างนี้ เพื่อนจากต่างดาวถามอะไรตามมามากมาย เช่นจิตเป็นสมาธิหมายความว่าอย่างไร เมื่อผมตอบว่าตามหลักของฌาน จิตเป็นสมาธิก็คือจิตที่อยู่ในฌาน หากเป็นฌานขั้นแรกก็จะมีองค์ประกอบ ๕ อย่างคือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา เขาถามผมว่าวิตก วิจารณ์อะไร เราจะรู้ได้อย่างไรว่าสิ่งที่เกิดในหัวของเราเวลานั้นเรียกว่าวิตก... ถึงตรงนี้ผมก็ได้แต่อึ้ง ในใจก็ถามตัวเองเหมือนกันว่า “เออ... ใช้นะ... วิจารณ์อะไร แล้ววิตกของใครก็เป็นของคนนั้นใช่หรือไม่ จะรู้ได้อย่างไรว่าวิตกของคนสองคนเหมือนกัน”

ตามตัวอย่างนี้ ท่านผู้อ่านจะเห็นว่า สิ่งที่ศาสตราจารย์จากต่างดาวท่านใช้เพื่อชักใช้ผมนั่นก็คือ “การวิเคราะห์ในเชิงภาษา” ผมยอมรับว่านักปรัชญาที่เก่งๆนั้นสามารถใช้ประโยชน์จากการวิเคราะห์ทางภาษานี้ได้มากและได้ผลอันน่าอัศจรรย์ เช่นทำให้คนที่เชื่อเรื่องบางเรื่องมาตลอดชีวิตถึงกับอึ้งเมื่อเจอคำถามจากคนเหล่านี้ วันหนึ่งผมกับศาสตราจารย์ต่างดาวนี้นั่งดูโทรทัศน์ด้วยกัน เขากำลังถ่ายทอดสดงานศพหลวงตามหาบัว ช่วงหนึ่ง กล้องจับไป

ที่ภาพถ่ายขนาดใหญ่ของหลวงตา ได้ภาพนั้นมีข้อความที่เป็นคำพูดของหลวงตาตีพิมพ์ไว้ว่า “ชาตินี้คือชาติสุดท้ายของเรา เราจะไม่มาเกิดอีก” เพื่อนจากต่างดาวถามผมว่า “คนคนนี้รู้ได้อย่างไรว่าชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย มันฟังดูแปลกๆ ถ้าเป็นชาติสุดท้ายจริง ก็แปลว่า ถัดจากชาตินี้ไป เขาก็ไม่มีตัวตนอยู่ในจักรวาล เมื่อไม่มีตัวตน เขาก็ไม่รู้ว่าชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย เพราะเงื่อนไขของการรู้ว่าชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายคือต้องมีตัวตนที่จะมารับรู้ จะอ้างว่าก็รู้ในชาตินี้แหละ ขณะที่ยังมีตัวตนอยู่ก็บอกไม่ได้ เพราะชาตินี้ยังไม่จบ แล้วจะรู้ว่ามันจะเป็นชาติสุดท้ายได้อย่างไร แต่ถ้าเขายังมีตัวตนอยู่หลังจากตายแล้ว ชาตินี้ก็ไม่ใช่ชาติสุดท้ายอีกแหละ ตกลงคำพูดของคนคนนี้สำหรับผมมันขัดแย้งในตัวเอง ที่จริง เขาควรพูดว่า ‘ฉันเชื่อว่าชาตินี้น่าจะเป็นชาติสุดท้ายของฉันแล้วนะ ฉันเชื่ออย่างนั้น แต่ความจริงจะเป็นอย่างไร ฉันไม่ทราบ ฉันอาจเชื่ออย่างผิดๆก็ได้’ ” ถึงตอนนี้ผมก็ได้แต่หัวเราะหึหึ เบาๆ นึกในใจว่าสาธุศิษย์ของหลวงตาหากมาได้ยินการวิเคราะห์ทางภาษาของอิตาศาสตราจารย์นี้ คนเหล่านั้นจะตอบเขาว่าอย่างไร ผมไม่เห็นด้วยกับการวิเคราะห์คำพูดของหลวงตาโดยอิตาศาสตราจารย์จากต่างดาวนี้ เพราะคิดว่าวิเคราะห์อย่างอื่นก็ได้ แต่ไม่ว่าเราจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย นี่แหละครับคือกิจกรรมที่เรียกว่า “Linguistic Philosophy” กับผลอันน่าทึ่งของมัน

ตัวอย่างที่สอง—ขอเปลี่ยนเรื่องมาเป็นเรื่องธรรมดา ไม่มีมนุษย์ต่างดาวเขามาเกี่ยวข้องด้วย หากท่านผู้อ่านสนใจแนวคิดของพระพุทธศาสนาและแนวคิดของทางตะวันออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คืออินเดีย จะสังเกตเห็นว่าระบบความคิดของทางอินเดีย

นั่นมักเชื่อคล้ายกันว่า “มีบางสิ่งที่ภาษาของมนุษย์ไม่สามารถเข้าถึงได้” ตัวอย่างของสิ่งที่ว่านี้ก็เช่นพระนิพพาน ทำไมจึงมีการอ้างว่ามีบางสิ่งที่ภาษาอย่างไรก็เข้าไม่ถึง คำตอบคือเพราะสมัยนั้นมีนักคิดบางคนเห็นว่าภาษาของมนุษย์นั้นคือเครื่องมือที่ดีที่สุดเท่าที่มนุษย์เรามีอยู่ในการทำความเข้าใจเรื่องต่างๆ ทั้งเรื่องรอบตัวและเรื่องตัวเอง ดังนั้นไม่มีอะไรที่ภาษามนุษย์จะเข้าไม่ถึง หากว่ามันมีอยู่จริงอีกฝ่ายไม่รับความคิดนี้ สำหรับฝ่ายนี้ ภาษาเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพมากก็จริง แต่ภาษาไม่สามารถเข้าถึงบางเรื่องที่ลึกซึ้งมากๆ ในทางจิตวิญญาณหรือศาสนา สำหรับชาวพุทธ พระนิพพานอยู่พ้นอำนาจของภาษาที่จะอธิบาย ต่อให้เป็นพระอรหันต์ ก็อธิบายไม่ได้ ในศาสนาฮินดู พระเจ้าหรือที่เรียกว่าพรหมนั้นก็อยู่พ้นขอบเขตของภาษาที่จะบรรยายได้

ท่านผู้อ่านสังเกตไหมครับว่าลึกๆ นั้นภาษาเกี่ยวข้องกับความคิดมนุษย์มาก คนที่คิดได้ลึกซึ้งก็คือคนที่ใช้ภาษาได้ลึกซึ้ง สมมติมีใครบางคนบอกเราว่า หลงตาองค์นี้ท่านเป็นนักปราชญ์ ความคิดท่านลึกซึ้งมาก แต่พอเราได้ยินท่านวิจารณ์อะไรสักอย่างแบบปราศจากตรรกะ แบบเอาอารมณ์เข้าว่า ความรู้สึกที่ว่าท่านเป็นคนมีความคิดอันลึกซึ้งก็จะไม่เกิดกับเรา ทำไมจึงไม่เกิด ก็เพราะเราอนุมานจากคำพูดคำจาของท่านนั่นเอง จำได้ไหมครับที่สมัยหนึ่ง ประธานาธิบดีอเมริกาคนหนึ่งพูดอย่างมีอารมณ์หลังจากเกิดเหตุการณ์ถล่มตึกสูงในประเทศนั้น ท่านผู้นี้พูดว่า “เราจะถือว่าในโลกนี้มีประเทศอยู่สองแบบ แบบหนึ่งคืออยู่ข้างอเมริกา อีกแบบอยู่ตรงข้ามกับอเมริกา ประเทศใดก็ตามแต่ที่ไม่ต่อต้านประเทศมุสลิมที่สนับสนุนการก่อการร้าย เราจะถือว่าท่านเป็นศัตรูของอเมริกา” คำพูดนี้

สะท้อนความคิดอ่านของผู้พูดได้เป็นอย่างดี ท่านผู้อ่านก็ทราบว่าการไม่แสดงตัวว่าเป็นปฏิปักษ์กับประเทศมุสลิม (อย่างเช่นไทยเรา) ก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นศัตรูกับอเมริกา นี่เป็นตรรกะง่ายๆ ถ้าคิดตรรกะนี้ไม่ออก ต่อให้เป็นประธานาธิบดีประเทศมหาอำนาจก็อย่างนั้นๆเอง ภาษาสะท้อนความตื้นลึกของความคิดมนุษย์

ในคัมภีร์ทางศาสนาของอินเดียเช่นพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู เวลาที่จะอธิบายว่ามีบางสิ่งที่ภาษาเข้าไม่ถึง ท่านก็มักจะยกตัวอย่างทำนองว่า ปลาอยู่แต่ในน้ำ ไม่เคยขึ้นไปบนบก ส่วนเต้านั้นอยู่ใต้สองที่ วันหนึ่งเต้าขึ้นมาบนบกแล้วก็กลับลงไป เต้าเล่าให้ปลาฟังว่าบนบกนั้นมีของบางอย่างที่สวยงามแปลกประหลาดมาก ปลาก็ถามว่าเป็นอย่างไร เต้าก็สนใจไม่รู้จะอธิบายว่าอย่างไร เนื่องจากการอธิบายสิ่งที่คนฟังยังไม่มีประสบการณ์มาก่อนย่อมต้องการอะไรสักอย่างที่ผู้ฟังเคยมีประสบการณ์มาก่อนสำหรับเทียบเคียง ปัญหาคือของที่อยู่บนบกนั้นไม่มีอะไรที่อยู่ในน้ำจะยกมาเทียบได้ เต้าก็เลยนิ่ง อธิบายไม่ได้ ปลาจึงสรุปว่า “บกไม่มี เต้าตัวนี้เพี้ยนไปแล้ว”

ตัวอย่างเรื่องปลาและเต้าข้างต้นนี้ถูกใช้เพื่อแสดงว่าภาษาของมนุษย์เรา (อาจรวมภาษาของสัตว์ชนิดอื่นที่สูงกว่ามนุษย์เช่นเทวดาด้วย) นั้นมีข้อจำกัด การแสดงให้เห็นว่าภาษามีข้อจำกัดนี้อาจทำได้หลายทาง แต่ไม่ว่าจะเป็นทางใดก็เหมือนกันคือนำเอาแนวคิดบางอย่างที่อยู่นอกภาษามาวิจารณ์ภาษา กรณีข้างต้น สิ่งที่ถูกนำเข้ามาเพื่อแสดงว่าภาษามีข้อจำกัดก็คือทัศนะทางศาสนา การนำเอาสิ่งอื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือวิธีการทางปรัชญามาวิจารณ์หรือทำความเข้าใจภาษาในแง่มุมต่างๆ (ซึ่งมากกว่าเรื่องข้อจำกัดของภาษาที่กล่าวข้างต้น) เราเรียกว่า “Philosophy of Language”

สรุปเพื่อให้เข้าใจง่ายคือ สมมติว่าท่านผู้อ่านยืนอยู่ริมแม่น้ำ เจ้าพระยาปากท่าพระจันทร์ ส่วนผมอยู่ปากศิริราช ปากท่าพระจันทร์นั้นเป็นตัวแทนของปรัชญา ส่วนปากศิริราชเป็นตัวแทนของภาษา หากปากปรัชญาถูกใช้เพื่อทำความเข้าใจภาษา เราก็เรียกกิจกรรมนี้ว่า “Philosophy of Language” แต่ถ้าปากภาษาถูกนำมาใช้เพื่อทำความเข้าใจปรัชญา ก็เรียกว่า “Linguistic Philosophy” ความต่างนั้นอยู่เพียงว่ามองจากปากไหนโยงไปหาปากไหน แต่ทั้งหมดนี้เราเรียกรวมๆกันทั้งสองปากในภาษาไทยว่า “ปรัชญาภาษา” เหมือนกัน สรุปคือ ปรัชญาภาษาหมายถึงเอาภาษาไปวิเคราะห์ปรัชญาก็ได้ หรือหมายถึงเอาปรัชญาไปวิเคราะห์ภาษาก็ได้ ทศนะของศาสนาในอินเดียข้างต้นที่บอกว่าภาษามีข้อจำกัดนั้นก็ เป็นทศนะทางปรัชญาภาษาอย่างหนึ่ง ทศนะนี้จะมีน้ำหนักเพียงใดก็ ขึ้นกับว่าผู้เสนอมีเหตุผลประกอบมากน้อยเพียงใด สำหรับท่านผู้อ่านบางท่าน นิทานเรื่องปลาและเต่าอาจยังไม่พอที่จะใช้เพื่อบอกว่าภาษามีข้อจำกัด ถ้าเป็นอย่างนั้น สำหรับท่านที่เห็นแบบนี้ ทศนะทางปรัชญาภาษาของพุทธศาสนาและศาสนาของอินเดียร่วมสมัยอื่นๆตามที่กล่าวข้างต้นก็ยังไม่มน้ำหนักพอ

สิ่งที่ผมเตรียมมาชวนท่านผู้อ่านคุยในบทความนี้จะเกี่ยวข้องกับปรัชญาภาษาเฉพาะในส่วนที่เป็นการเอาภาษาไปวิเคราะห์ความคิดทางปรัชญา ซึ่งในที่นี้ปรัชญาที่ว่านั้นก็คือพุทธปรัชญาหรือคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่ผมชวนคุยเรื่องนี้ก่อนเพราะผมมีประสบการณ์ในการบรรยายวิชาเกี่ยวกับระบบความคิดของพุทธศาสนาว่า หลักธรรมที่สำคัญๆ เช่นไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท อิงอยู่กับเหตุผลว่าอย่างไร และเหตุผลที่ว่านั้นมีน้ำหนักเพียงใด (เป็นวิชา

ระดับปริญญาเอก สาขาพระพุทธศาสนา ของมหาจุฬา) ยกตัวอย่างเช่น การเรียน บางทีเราก็พูดกันว่า ตามหลักปฏิจจสมุปบาท สิ่งที่เราเรียกต้นกำเนิดของสรรพสิ่งในจักรวาล (ที่ภาษาของท่านเรียกว่า “มูลการณ”) เป็นไปไม่ได้ ดูเหมือนต้นตอที่มาของความคิดนี้มาจากท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ที่ท่านเขียนไว้ในตอนหนึ่งของหนังสือ “พุทธธรรม” ของท่าน เราก็มาวิเคราะห์กันว่า ปฏิจจสมุปบาทนั้นมองสิ่งต่างๆในจักรวาลอย่างไร และจริงเพียงใดที่ว่า หากปฏิจจสมุปบาทจริง ต้นกำเนิดของจักรวาลเช่นพระเจ้าก็เท็จ อย่างนี้เป็นต้น ผมสังเกตเห็นว่า ในการวิเคราะห์เรื่องพวกนี้ บางครั้งนิสิตก็รู้สึกว่ตนเองไม่มีพื้นฐานปรัชญา ดังนั้นก็เกิดอาการ “เกร็ง” หรือ “พูดไม่ออก” ในตอนแรก แต่พอผมชวนคุย แล้วลองให้นิสิตตอบคำถามจากสิ่งที่ผมชวนคุย เรื่องก็เริ่มไปกันได้ ที่สุดตอนท้ายๆเทอมผมก็กล่าวกับท่านเหล่านั้นว่า จริงๆนั้นถ้าจะสังเกตจะเห็นว่าสิ่งที่เราใช้กันเป็นหลักในการวิเคราะห์วิจารณ์คำสอนของพระพุทธศาสนา (เพื่อให้เกิดความแตกฉาน ไม่ใช่เพื่อจับผิดนะครับ จับผิดก็ได้ ถ้าคำสอนเหล่านี้มีจุดอ่อน ซึ่งเมื่อรู้จุดอ่อนนั้นแล้วก็ย่อมสามารถปิดมันทิ้งได้ เพื่อให้คำสอนของพระพุทธศาสนามีเหตุผล) ก็คือการวิเคราะห์ในทางภาษานี้แหละ ผมเชื่อว่าภาษาเป็นเครื่องมือตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ฝังอยู่ในเนื้อตัวของเราเสร็จสรรพแล้วมาตั้งแต่เกิด ถ้าเราพัฒนาเครื่องมือนี้ อยู่เสมอ ใช้งานมันเสมอ ความคิดเราจะแหลมคม บางเรื่องเราอาจไม่รู้ เช่นเนื้อหาทางปรัชญาเกี่ยวกับความคิดของนักปรัชญา แต่เมื่อผมเล่าข้อมูลให้ฟังว่านักคิดคนนั้นคนนี้เขาคิดเรื่องนี้อย่างนี้ นิสิตก็สามารถแสดงความคิดจะโดยสนับสนุนหรือโต้แย้งคนเหล่านั้น

ก็ตามที นี่คือการวิเคราะห์ทางภาษา

ผมเตรียมตัวอย่างมาหนึ่งตัวอย่างเพื่อชวนท่านผู้อ่านคุย (เหมือนกับที่ผมคุยกับนิสิตในห้องเรียนที่มหาจุฬา) เมื่ออ่านสิ่งที่ผมชวนคุยนี้แล้ว วานช่วยติดตามและคิดต่อด้วยนะครับ ท่านไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกับผม เพราะการวิเคราะห์อะไรก็ตามแต่ในทางภาษานั้น ต้องการ “เนื้อหา” บางอย่างในหัวสมองของเรา เนื้อหาเหล่านี้ผมเชื่อว่าคนเรามีไม่เท่ากัน หรือไม่เหมือนกัน เพราะเราเป็นคนละคน เกิดคนละที่ เรียนมาคนละที่ รสนิยมในทางความคิดก็เป็นของใครของมัน ผมไม่ต้องการให้ท่านผู้ใดเห็นด้วยกับผมหรือครับ แต่ต้องการแสดงให้ดูว่า ความเข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นจะละเอียดขึ้น ประณีตขึ้น ถ้าเรารู้จักใช้ประโยชน์ในเรื่องการวิเคราะห์ทางภาษา

เรื่องที่ผมเตรียมมาชวนคุยเป็นดังนี้ครับ พระพุทธศาสนานั้น บางครั้งก็มีผู้ขนานนามว่า “ลัทธิทางสายกลาง” ผู้ที่กล่าวอย่างนี้คนหนึ่งที่สำคัญมากในประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาก็คือท่านนาคารชุน ท่านผู้นี้เสนอความคิดในการเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าออกมาแนวหนึ่ง ซึ่งต่อมาแนวที่วันนี้ก็มีชื่อเรียกว่า “สำนักทางสายกลาง” (เรียกเป็นภาษาสันสกฤตว่าสำนัก “มัชฌมิกะ”) หลักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของหลวงพ่อดาวกน้ำที่ว่าด้วยเรื่องศูนย์กลางกายนั้นท่านผู้อ่านทราบไหมครับว่ามาจากการตีความเรื่องทางสายกลางของพระพุทธศาสนาเช่นกัน หลวงพ่อดาวกน้ำท่านตีความว่า “กลาง” หมายถึง “ศูนย์กลาง” ดังนั้นหลักปฏิบัติที่เรียกว่าทางสายกลาง (ซึ่งเรียกในภาษาบาลีว่า “มัชฌิมาปฏิปทา”) ที่พระพุทธองค์ตรัสว่าจะนำไปสู่การรู้แจ้งนั้นสำหรับท่านจึงหมายถึง

การเพ่งไปที่ศูนย์กลางกาย ซึ่งมีอยู่หลายศูนย์ ไล่ไปตามลำดับ จนที่สุดผู้ปฏิบัติก็จะไปทะลุถึงนิพพาน ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ก็แสดงความเห็นเรื่องทางสายกลางนี้เอาไว้ในงานนิพนธ์เล่มสำคัญของท่านคือ “พุทธธรรม” ที่ผมอยากตั้งข้อสังเกตเอาไว้ตรงนี้มีเพียงว่า สามท่านที่เอ่ยนามมานั้นเป็นบุคคลสำคัญในทางพระพุทธศาสนา แต่ท่านเหล่านี้คิดไม่เหมือนกันในเรื่องที่ว่าทางสายกลางที่พระพุทธศาสนาสอนหมายความว่าอย่างไร ผมเชื่อว่าการวิเคราะห์ทางด้านภาษาที่ผมจะชวนท่านผู้อ่านคุยต่อไปนี้อาจช่วยให้เข้าใจได้มากขึ้นว่าทำไมสามท่านนี้ (รวมทั้งท่านอื่นด้วย) จึงคิดไม่เหมือนกัน และการวิเคราะห์ทางด้านภาษาจะช่วยอะไรเราได้บ้างไหม หากเราต้องการจะรู้ว่า “จริงๆ แล้วทางสายกลางหมายความว่าอย่างไรแน่” (ซึ่ง ณ ตรงนี้ผมไม่สัญญาว่าจะช่วย มันอาจจะช่วยก็ได้ โปรดติดตามต่อไป)

ผมขอเริ่มต้นอย่างนี้ก็แล้วกันครับ ประการแรก ที่เราจะเข้าใจคำแต่ละคำได้นั้นเป็นไปได้ไม่ได้เลยที่เราจะไม่ดู “สภาพแวดล้อม” ที่ข้อความนั้นปรากฏขึ้นมา (สภาพแวดล้อมนี้บางทีเขาก็บัญญัติศัพท์เรียกว่า ‘Context’ ที่เราแปลเป็นไทยว่า ‘บริบท’ ไม่รู้เป็นอะไร ผมไม่ชอบใช้คำแปลภาษาบาลี/สันสกฤตที่ว่ามันเลย เนื่องจากเห็นว่าเรามีคำไทยที่ตรงกว่านั้นเช่น ‘ข้อความแวดล้อม’ ใช้แทนได้อยู่แล้ว) ที่มาของคำว่าหลักทางสายกลางนั้นอยู่ที่พระสูตรพระสูตรหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเอาไว้ในพระไตรปิฎกชื่อ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” พระสูตรนี้น่าสนใจตรงที่เป็นพระสูตรแรกที่ทรงแสดงหลังจากที่ได้ตรัสรู้ ถ้าเราเชื่อว่าสิ่งที่ทรงกล่าวให้คนอื่นฟังมาจากการตรัสรู้ พระสูตรนี้ก็เป็นอย่างแรกที่ทรงแสดงแก่ผู้อื่นว่าได้ตรัสรู้

อะไร มีนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาจำนวนมากในโลกเชื่อว่าเนื้อหาของพระสูตรนี้มีลักษณะคล้ายสิ่งที่เรียกกันในภาษาอังกฤษว่า ‘The Manifesto’ อันหมายถึงคำป่าวประกาศอย่างเป็นทางการว่าระบบความคิดนั้นๆ (เช่นลัทธิคอมมิวนิสต์ ลัทธิทุนนิยม เป็นต้น) มีความคิดส่วนที่เป็นสาระสำคัญอะไรบ้าง (เช่นพวกคอมมิวนิสต์เขาก็มี The Communist Manifesto เป็นต้น ดังนั้นหากมองเช่นนั้น พระสูตรนี้ก็จะเป็ The Buddhist Manifesto ที่เสนอโดยพระพุทธเจ้าไป) ความเข้าใจตามที่กล่าวข้างต้นว่าไปแล้วก็น่าคิด เพราะในพระสูตรดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงเริ่มต้นด้วยการระบุว่า ในอินเดียสมัยนั้นมี “หลักการครองชีวิต” หลักๆอยู่สองอย่าง อย่างแรกทรงเรียกว่า “อัสตทกิลมถานุโยค” ซึ่งตามรูปคำแปลได้ตรงๆว่า “หลักปฏิบัติที่ทำให้ตนลำบาก” อย่างที่สองทรงเรียกว่า “กามสุขัลลิกานุโยค” ซึ่งตามรูปคำก็แปลได้ตรงๆอีกเช่นกันว่า “หลักปฏิบัติที่พัวพันอยู่ในความสุขอันเนื่องด้วยกาม” ผู้ที่รู้ประวัติศาสตร์ของอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์ทางด้านปรัชญา ศาสนา และความคิดด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาและศาสนาของอินเดีย จะทราบว่า อินเดีย นั้นเป็นดินแดนของการปฏิบัติทางด้านจิตวิญญาณและปรัชญา คนอินเดียสนใจว่า ชีวิตนี้จะประเสริฐขึ้นด้วยการทำตนเช่นไร มีลัทธิที่สำคัญลัทธิหนึ่งเสนอความคิดว่า “คุณต้องทรมานตน การทรมานตนจะวัดว่าคุณสามารถเอาชนะตนเองได้เพียงใด” ท่านผู้อ่านคงเห็นรูปในหนังสือ “*India and Hinduism*” ที่ผมจัดทำและให้ดาวน์โหลดได้ในเว็บไซต์วารสาร “ปัญญา” ของเรานี้แหละว่า นักบวชอินเดียบางพวกนั้นไม่สวมเสื้อผ้า บางคนในจำนวนนี้เอาแผ่นหินหนักรๆ หลายสิบกิโล-

กรรมมัดด้วยเชือกให้แน่นหนาแล้วเอาไปแขวนไว้ที่อวัยวะเพศของตน บางคนก็ไปนอนบนเตียงหนาม (ที่นอนที่ตอกตะปูตัวใหญ่ๆลงไปมากมายแล้วกลับหงายขึ้น แล้วก็ไปนอนบนตะปูแหลมๆเหล่านั้น) นักบวชเหล่านี้ผมเชื่อว่าเป็นตัวอย่างของผู้ปฏิบัติตามลัทธิ “อัสติกิลมถานุโยค” วัตถุประสงค์หรือปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังการทำตัวเช่นนี้ก็คือ นี่คือการพยายามเอาชนะตนเอง ผู้ที่เอาชนะตนเองได้คือยอดคน ในจำนวนคนเหล่านี้ สำหรับผู้ที่เชื่อว่ามีพระเจ้า พระเจ้าจะโปรดปรานยอดคนแบบนี้แหละ อีกลัทธิหนึ่งนั้นเสนอความคิดว่า สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์นั้นไม่มีอะไรดีเลิศเกินไปกว่าความสุขทางกาย อันได้แก่ความสุขทางประสาทสัมผัสที่วัดได้ ชื้อได้ด้วยเงิน ฝ่ายนี้ไม่น่าจะเชื่อว่าคนเราตายแล้วจะได้เกิดใหม่ อินเดียนั้นมีนักคิดบางท่านเช่นท่านอชิตะ เกสกัมพล ที่เชื่อว่าคนเราประกอบขึ้นจากสสารเท่านั้น จิตหรือวิญญาณเป็นเพียงการทำงานที่ซับซ้อนของกายที่เป็นสสาร เมื่อคนเราตายลง ทุกอย่างในชีวิตเราก็เป็นอันจบสิ้น ไม่มีชาติหน้าที่จะไปเกิดอีก ท่านผู้นี้ยังวิจารณ์ศาสนาประเภทที่สอนว่ามีชาติหน้าว่า ผู้ที่สอนนั้นเอาเรื่องนรกสวรรค์มาขู่คนก็เพื่อให้ตนเองได้ประโยชน์ ท่านผู้นี้ตั้งข้อสังเกตว่า ศาสนานั้นมักสอนคล้ายกันว่าความดีมีหลายระดับ ระดับสูงสุดคือความดีที่ทำต่อนักบวชในศาสนา ตัวอย่างเช่นศาสนาพุทธมีคำสอนว่าพระสงฆ์คือเนื้อนาบุญ ทำบุญกับหมากับแมวหรือกับขอมาก็พอได้บุญบ้างดอก แต่หากจะให้ได้เต็มที่ ต้องทำกับพระ เสมือนหว่านข้าวเปลือกลงในดิน หมาแมวนั้นเป็นดินผสมกรวด ปลูกอะไรก็ไม่งาม ผิดกับพระสงฆ์ที่เป็นดินดำน้ำชุ่ม หว่านอะไรลงไปเป็นงามหมด ท่านอชิตะ เกสกัมพลท่านว่า คำสอนแบบนี้ผู้ได้

ประโยชน์ก็คือพระ นี่เป็นการหาкинอย่างหนึ่ง และระบบการทำมาหาкинแบบนี้ก็มีอยู่ในทุกศาสนาที่สอนเรื่องชาติหน้า เรื่องนรกสวรรค์ ท่านว่าของท่านอย่างนั้น เมื่อเห็นว่าชาติหน้าไม่มี นรกสวรรค์ก็ไม่มี เพราะทั้งหมดนี้เป็นคำขู่เพื่อการทำมาหาкинของนักบวชในศาสนา ท่านผู้นี้ก็เลยสอนว่า เรามาหาความสุขที่สัมผัสได้จริงๆในชีวิตไม่ดีกว่าหรือ ลัทธิว่าด้วยการแสวงหาความสุขทางกามนั้นมีพื้นฐานความคิดอยู่ที่การไม่ยอมรับว่ามีชาติต่อไป ที่ไม่มีชาติต่อไปก็เพราะไม่มีอะไรในตัวเราที่เหลืออยู่หลังจากตายแล้ว เพราะทุกอย่างเป็นสสารหมด ดังนั้นในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ เราควรแสวงหาสิ่งที่มั่นใจได้ว่ามีอยู่จริงๆ

ความแตกต่างระหว่างแนวคิดสองแบบที่พระพุทธองค์ตรัสถึงอยู่ที่ฝ่ายหนึ่งเชื่อว่ามีอะไรบางอย่างในตัวเราที่ไม่ตายไปกับร่างกาย สิ่งนี้คือแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์ การทรมานตนก็เพื่อเอาชนะอำนาจการครอบงำของกาย การแสวงหาความสุขทางกามนั้นก็คือพฤติกรรมที่ถูกครอบงำด้วยสัญชาตญาณทางกาย เราต้องทำทนายมัน ปฏิเสธมัน เราจึงจะเป็นคนที่สมบูรณ์แบบ หรือเป็นอิสรชน ส่วนอีกฝ่ายไม่เชื่อว่ามีอะไรที่เป็นแก่นของความเป็นคนที่ไม่ใช่สสารตามที่กล่าว ทิ้งเนื้อทิ้งตัวเราก็มีอยู่เท่าที่เห็นนี้แหละ ดังนั้นความต้องการกามที่อีกฝ่ายมองว่าเป็นไปตามสัญชาตญาณของกาย ไม่ใช่ของ “เรา” ฝ่ายนี้กลับมองว่านั่นแหละคือตัวเราละ เมื่อมองต่างกันในระดับพื้นฐานเช่นนี้ หลักการใช้ชีวิตของสองแนวคิดนี้ก็ต่างกัน ในอินเดียสมัยพุทธกาลนั้น คนอินเดียส่วนหนึ่งเชื่อแบบแรก อีกส่วนเชื่อแบบหลัง และสองฝ่ายนี้ก็ใช้ชีวิตแตกต่างกัน

พระพุทธองค์ทรงวิจารณ์ว่า แนวคิดทั้งคู่นี้ล้วนแล้วแต่ “สุดขั้ว”

ไปคนละทาง แนวคิดที่จะทรงนำเสนอ นั้นต่างจากแนวคิดสองแบบนี้ ทรงเรียกแนวคิดใหม่ของพระองค์นี้ว่า “ทางสายกลาง” จากนั้นก็ทรงขยายความว่า ในรายละเอียดหลักทางสายกลางของพระองค์นั้นประกอบด้วยเนื้อหาอะไรบ้าง

จากที่กล่าวข้างต้น ท่านผู้อ่านจะเห็นว่า คำว่าทางสายกลางที่ทรงใช้นั้นไม่ได้อยู่ๆก็โผล่พรวดพราดเข้ามาเลย คำนี้มาหลังจากที่ได้ตรัสว่ามีสองแนวคิดที่สุดชั่วไปคนละทาง เราอาจนึกให้เห็นเป็นภาพก็ได้ว่า มีถนนอยู่สองเส้นวาดไว้บนแผ่นกระดาษ เส้นแรกอยู่ทางซ้ายมือเรา อีกเส้นอยู่ทางขวา สองเส้นนี้พระพุทธองค์ทรงพิจารณาว่าสุดชั่วไปคนละทาง จากนั้นก็ทรงเสนอทางเส้นที่สาม ทางเส้นนี้ตรัสว่าไม่สุดชั่ว เมื่อเทียบกับสองเส้นที่สุดชั่วโดยที่ความสุดชั่วนี้เราให้คุณสมบัติว่าวางอยู่ริมสุดของกระดาษ ทางสายที่สามที่ไม่สุดชั่วก็จะมีคุณสมบัติคือจะต้องไม่วางอยู่ที่ริมกระดาษ กระดาษนั้นมีริมอยู่สองริมเท่านั้นแหละครับคือริมซ้ายกับริมขวา เมื่อสองริมนั้นครอบครองโดยสองแนวคิดที่สุดชั่วแล้ว ก็เหลือแต่ตรงกลางเท่านั้นแหละที่เราจะวางเส้นทางสายใหม่ของพระพุทธองค์ลงไปได้ ทางเส้นใหม่นี้จึงอยู่ตรงกลางของแผ่นกระดาษนั้นไปโดยอัตโนมัติ

ท่านพระพรหมคุณาภรณ์เข้าใจว่า ความเป็นทางสายกลางของพุทธธรรมไม่ได้มีความหมายว่า พุทธศาสนามีแนวคิดแบบที่วงการปรัชญาเรียกว่า “สัมพัทธนิยม” อันหมายความว่า จะบอกอะไรออกไปทันทีไม่ได้ ต้องดูก่อนว่าคนอื่นเขาว่าอย่างไร หรือสภาพที่เรากำลังเผชิญอยู่เวลานั้นเป็นอย่างไรก่อน พุดง่าย ๆ คือท่านเจ้าคุณเห็นว่าพุทธศาสนามีความคิดที่แน่นอน ความเป็นทางสายกลางจึงไม่ได้หมายความว่า เอาสองฝ่ายที่สุดชั่วมาดูก่อน จากนั้นก็ “หาร

สอง” ก็จะได้ทางสายกลาง

ในวงการผู้รู้ทางด้านพระพุทธศาสนาในโลกนั้น แนวคิดที่ว่าคำสอนของพระพุทธองค์ให้หลักคิดที่แน่นอน ไม่เลื่อนไหลตามสถานการณ์แวดล้อมนั้นเป็นแนวคิดหลักที่เรายอมรับกันอยู่ ในทางปรัชญาเราเรียกแนวคิดแบบที่เสนอหลักอันแน่นอนตายตัวนี้ว่าแนวคิดแบบ “สัมบูรณ์นิยม” ผู้รู้ทางด้านพุทธศาสนาส่วนใหญ่ นั้นเชื่อว่าพุทธธรรมเป็นแนวคิดแบบสัมบูรณ์นิยมอย่างหนึ่งของโลก ดังนั้นข้อเสนอของท่านเจ้าคุณก็ไม่น่าจะมีปัญหาอะไร จะอย่างไรก็ตาม ผมมีข้อสังเกตว่า ทำไมพระพุทธองค์จึงทรงเริ่มต้นด้วยการพูดถึงสองแนวคิดนั้นก่อน ทำไมไม่เริ่มต้นพระสูตรด้วยการแสดงแนวคิดของพระองค์เลย และไม่ต้องเรียกแนวคิดนั้นว่าทางสายกลางก็ได้ มีชื่อให้เรียกอื่นๆมากมาย แต่ไม่ทรงทำอย่างนั้น ตรงนี้เองครับที่ผมคิดว่าเราควรสนใจ

กลับมาที่ตัวอย่างเรื่องถนนสามเลนที่ผมยกตัวอย่างข้างต้น เล่นซ้ายนั้นสำหรับพวกขับช้า เล่นขวาสำหรับพวกขับไว เป็นไปได้ไหมครับว่าเลนกลางนั้นคือเลนที่ประนีประนอมระหว่างพวกที่ “ช้าไป” กับ “เร็วไป” ที่ผมยกเรื่องนี้มาพูดก็เพื่อแสดงว่า คำว่า “สุดช้า” กับ “กลาง” นั้นจะมีความหมายก็ต่อเมื่อเราเอามาเทียบกัน และในการเทียบนั้นจะต้องมี “ค่า” บางอย่างที่ทุกฝ่ายยอมรับร่วมกัน ตัวอย่างเช่น

- (๑) เล่นซ้ายรถส่วนใหญ่ขับเร็ว ๙๐ กิโลเมตรต่อชั่วโมง
- (๒) เล่นขวารถส่วนใหญ่ขับเร็ว ๑๑๐ กิโลเมตรต่อชั่วโมง
- (๓) ดังนั้นเลนกลางหากจะรักษาสถานะความเป็นกลางของตน ก็ต้องขับเร็ว ๑๐๐ กิโลเมตรต่อชั่วโมง ๙๐ ช้าไป ๑๑๐ ก็

เร็วไป ๑๐๐ พอดี ($๙๐+๑๑๐ = ๒๐๐$ หารครึ่ง = ๑๐๐)

โปรดสังเกตนะครับว่า ความ “เกินไป ” และ “ พอดี ” ในตัวอย่างข้างต้นเกี่ยวข้องกับเรื่อง “ ความเร็ว ” ความเร็วนี้คือค่าที่ทุกฝ่ายใช้คิดร่วมกันเพื่อหาว่าอะไรควรเป็นทางสายกลาง หากเอาค่าอื่นที่ไม่เกี่ยวมาคิด เรื่องเกินไปหรือพอดีที่พูดถึงก็จะไม่มีความหมาย ดังตัวอย่างเช่น

- (๑) เล่นซ่ายรถนิสสันกำลังวิ่งอยู่
- (๒) เล่นขวารถเบนซ์กำลังวิ่งอยู่
- (๓) ดังนั้น เล่นกลางควรเป็นเล่นของรถโตโยต้า

จะเห็นว่าในตัวอย่างสุดท้ายนี้ ไม่มีค่าอะไรสำหรับเป็นตัวรวมเพื่อให้การพิจารณาเรื่องเกินไปหรือพอดีได้อ้างอิงเลย ดังนั้นความเป็นกลางของรถโตโยต้าจึงเป็นเรื่องที่ไม่อาจเข้าใจได้

การวิเคราะห์ทางภาษาข้างต้นนี้ผมต้องการนำมาพิจารณาข้อเสนอของท่านนักปราชญ์ทางด้านพุทธศาสนาที่ผมยกมาเป็นตัวอย่างในตอนต้นของบทความคือ ท่านนาคารชุน ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ และหลวงพ่อวัดปากน้ำ ท่านเจ้าคุณพรหมคุณาภรณ์นั้นท่านเสนอว่า หลักทางสายกลางไม่ได้คิดเทียบกับอะไรทั้งนั้น ข้อเสนอนี้โดยสาระกำลังเสนอ (โดยที่ท่านผู้เสนอจะทราบหรือไม่ก็ไม่รู้) ว่า คำว่าทางสายกลางที่พระพุทธองค์ทรงใช้ตัดจากที่ทรงวิจารณ์ว่ามีแนวคิดสองแนวที่สุดขั้วนั้น จริงๆแล้วไม่เกี่ยวกับสองแนวคิดนั้นเลย ตัวอย่างเรื่องเล่นกลางสำหรับรถโตโยต้าข้างต้นน่าจะช่วยทำความเข้าใจข้อเสนอของท่านเจ้าคุณได้

ผมมีคำถามว่า พระพุทธองค์จะตรัสอย่างนั้นหรือ ถ้าสองเรื่องข้างต้นไม่เกี่ยวกับเรื่องที่จะตามที่จะทรงเสนอ จะตรัสถึงทำไม ถ้าเรา

เชื่อว่าจริงๆ แล้วก็ทรงทำอย่างนั้นแหละ ตามที่ท่านเจ้าคุณท่านตีความ พระพุทธองค์ก็อาจจะเป็นบุคคลแปลกประหลาดในสายตาของคนจำนวนมาก เพราะทรงเอาเรื่องที่ไม่เกี่ยวกันมาพูดตามลำดับ แล้วจะพูดไปทำไมครับ เหมือนช่องซ้ายนิสสันวิ่ง นี่ก็สุดโตะไป ช่องขวาเป็นซวิง นี่ก็สุดโตะไป อย่างกระนั้นเลย ของเราโตโยต้าควรวิ่งช่องกลางเพื่อแสดงว่าเราไม่สุดโตะ คนที่พูดอย่างนี้สำหรับผมเป็นคนแปลก เพราะเอาเรื่องที่ไม่เกี่ยวกันมาบอกว่านี่สุดโตะ นี่กลาง แต่ถ้าเป็นเรื่องความเร็วอย่างตัวอย่างแรกก็เข้าใจได้ แต่ข้อเสนอของท่านเจ้าคุณดูจะไม่ตรงกับเรื่องความเร็ว เพราะถ้าเป็นเรื่องความเร็ว รถสามคัน (จะยี่ห้อไหนไม่สำคัญ) ก็เกี่ยวกัน และเรบอกได้ว่าใครเกินไปหรือใครพอดี

ค่าสำหรับใช้ในการเปรียบเทียบหรือเชื่อมโยงแนวคิดหลายๆ แนวเข้าด้วยกันแล้วบอกว่าอะไรเกินไปหรือพอดีนอกจากจะเป็น “ค่าเชิงการแสดงผลออก” อย่างเรื่องความเร็วที่กล่าวข้างต้น อาจมีลักษณะอีกแบบหนึ่งที่ผมขอเรียกว่า “ค่าในแง่ที่เป็นเป้าหมายปลายทาง” ค่าที่ว่านี้ก็อาจใช้ในการเปรียบเทียบได้เช่นกัน

ตามความคิดของผม พระพุทธองค์ทรงมีเป้าหมายสำหรับใช้เปรียบเทียบอยู่แล้วคือพระนิพพาน การทรมานตนนั้นไม่พอดีสำหรับการบรรลุพระนิพพาน ดังที่เคยทรงทดลองทรมานพระองค์มาก่อน แล้วก็ทรงพบว่าไม่ช่วยให้เกิดความรู้แจ้ง การใช้ชีวิตเกี่ยวข้องกับกาม แม้จะอย่างมีสติ มีปัญญา ก็ไม่พอดีสำหรับการบรรลุนิพพาน ก่อนเสด็จออกผนวชก็ทรงใช้ชีวิตเช่นนั้น จึงทรงทราบว่าไม่พอดีที่จะให้บรรลุนิพพาน ตามการตีความของผมนี้ ความไม่พอดีหรือความสุดขีดก็มีได้สองอย่างคือ “น้อยไป” กับ

“มากไป” ลัทธิทรมานตนนั้นไม่พอดีแก่การบรรลุนิพพานเพราะ “เคร่งหรือตึงเกินไป” ส่วนการใช้ชีวิตเกี่ยวข้องกับกามก็ไม่พอดีแก่การบรรลุนิพพานเพราะ “หย่อนเกินไป” ท่านผู้อ่านคงจำเรื่อง พระอินทร์มาติดพิณให้พระองค์ฟังตอนที่ทรงทรมานพระองค์ พิณนั้นมีสามสาย สายแรกหย่อนไป ดีดก็ไม่ใช่เพลง สายต่อมาก็ตึงเกินไป ดีดไปไม่นานก็ขาด สายสุดท้ายพอดี บรรเลงเป็นเพลงได้ไพเราะ สายของพิณสามสายนี้เกี่ยวข้องกันในแง่ที่ท่านยกมาเพื่อโยงไปหา “เพลงที่บรรเลงได้ไพเราะพอดี” สองสายแรกนั้นไม่พอดี เพราะสายแรกหย่อนไปส่วนอีกสายก็ตึงไป จริงว่า การที่สายที่สาม บรรเลงได้ไพเราะก็เพราะตัวมันเอง ไม่เกี่ยวกับสองสายที่เกินไป คนละทางเลย (รู้สึกว่าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ท่านจะวิเคราะห์อย่างนั้น) เป็นความจริงครับ แต่นั่นเป็นการวิเคราะห์ในเชิง Ontology แต่ถ้าวิเคราะห์ในเชิง Epistemology เราจะรู้ว่า “ควรตั้งสายพิณสายที่สามอย่างไร” ไม่ได้เลยหากไม่พิจารณาสองสายก่อนหน้านั้น

คำภาษาอังกฤษสองคำข้างต้นนี้มีประโยชน์ต่อการวิเคราะห์เรื่องต่างๆ ในโลก ผมจึงขอขยายความนิดหนึ่งดังนี้ สมมติว่าท่านผู้อ่าน กำลังหัดเป็นแม่ครัวเพื่อจะเปิดร้านอาหาร ท่านกำลังทำต้มยำปลาช่อน ท่านก็ใส่อะไรต่อมิอะไรลงไปในหม้อ เมื่อได้เวลา ท่านก็ลอง ตักชิม ท่านรู้สึกว่าจะเค็มและเปรี้ยว ท่านจึงเติมน้ำปลาและ มะนาวลงไป รอบแรกท่านพบว่าเค็มลงไปมากไป ไม่อร่อย รอบต่อมา ท่านก็ค่อยๆ ปรับแต่ง จนที่สุดก็ได้รสชาติพอดี

ต้มยำปลาช่อนพอเหมาะพอดีในยามสุดท้ายนั้น ถ้ามว่าที่มัน รสชาติพอเหมาะพอดีอย่างนั้นเกี่ยวกับใครไหม คำตอบคือไม่เกี่ยว

ครับ ความอร่อยพอดีนั่นเป็นคุณสมบัติภายในของมันเอง คือมันประกอบด้วยสัดส่วนขององค์ประกอบต่างๆที่สามารถวิเคราะห์เป็นปริมาณในทางเคมีได้แน่นอน ปริมาณที่แน่นอนขององค์ประกอบต่างๆเหล่านี้เองที่ทำให้ตั้มยำชามนั้นอร่อย ไม่เกี่ยวกับอะไรที่อยู่นอกตัวมันเลย การวิเคราะห์เช่นนี้ทางปรัชญาเราเรียกว่าการวิเคราะห์ในเชิง Ontology คือคำว่า “สิ่งนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบภายในอย่างไรบ้างจึงแสดงคุณสมบัติเช่นนั้นออกมา”

แต่ตั้มยำที่พอเหมาะพอดิชามนั้นตามตัวอย่างได้มาจากการลองเมื่อลองแล้วพบว่ายัง “ขาด” หรือ “เกิน” อยู่ก็ปรับแต่งให้พอดิความรู้หรือผลิตรกรรมทางปัญญาของมนุษย์นั้นไม่มีอะไรที่ไม่ได้มาผ่านการลองผิดลองถูก ในแง่นี้ ชามตั้มยำชามสุดท้ายนั้นจะเกิดไม่ได้เลย หากไม่มีชามที่ ๑... ๒... ๓... ๑๐๐... ๒๐๐... เมื่อพิจารณาอย่างนี้ ชามสุดท้ายก็ไม่ใช่อิสระจากชามก่อนๆ การวิเคราะห์เช่นนี้ ทางปรัชญาเราเรียกว่า การวิเคราะห์ในเชิง Epistemology อันหมายถึงการวิเคราะห์ว่า “ความรู้สุดท้ายนั้นได้มาอย่างไร”

ผมเข้าใจว่าที่วงการผู้รู้ทางด้านพระพุทธศาสนาทั่วโลกเห็นคล้ายๆกันว่าคำสอนของพระพุทธองค์ส่วนที่เรียกว่าจริยธรรม (คือส่วนที่บอกว่าอะไรผิดอะไรถูก อะไรควรไม่ควร อะไรเป็นบุญเป็นบาป) มีลักษณะตายตัวก็คงเพราะท่านเหล่านั้นมองพุทธธรรมว่าเสมือนชามตั้มยำชามสุดท้ายที่ดีในตัวเอง แต่ท่านเหล่านั้นอาจลืมไปว่า ก่อนจะได้ตรัสรู้นั้น ทรง “ผ่าน” อะไรมาบ้าง ผมเชื่อว่าทรงผ่านสิ่งที่ทรงพิจารณาว่าดีหรือหย่อนเกินไปสำหรับการที่จะหลุดพ้นจากอาสวกิเลส นั้นมาแล้วด้วยพระองค์เอง (ทรงผ่านกามสุขัลลิกานุโยคมาแล้วสมัยเป็นคฤหัสถ์ และทรงผ่านอิตถกิลมถานุโยค

ในช่วงการทรมานพระองค์ด้วยวัตรต่างๆจนขนาดว่าเกือบจะสิ้นพระชนม์) ในแง่นี้ สิ่งที่ทรงผ่านมาก่อนหน้านั้นก็เหมือนขมต้มยำขมที่หนึ่ง... สอง... สาม... ร้อย... พัน... อย่างน้อยที่สุด เรื่องพิณสามสายก็น่าจะบอกเราได้ว่า หลักทางสายกลางที่ทรงพบในท้ายที่สุดนั้นจะเกิดไม่ได้เลยหากไม่ทรงผ่านความผิดพลาดที่เคย “เกินไป” และ “หยาบเกินไป” มาก่อน

ทางสายกลางตามทัศนะหลวงพ่อดปากน้ำนั้นคล้ายกับของท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์อย่างหนึ่งคือ “ไม่เกี่ยวกับอะไร” ทั้งนั้นอะไรก็ตามที่ผมวิจารณ์ในส่วนของท่านเจ้าคุณก็ใช้กับหลวงพ่อดปากน้ำด้วย ผมรู้สึกว่ามีเพียงทางสายกลางตามทัศนะของท่านนาคารชุนเท่านั้นที่ต่างจากท่านอื่น ตามทัศนะของท่านนาคารชุน มีทัศนะทางอภิปรัชญาอยู่สองทัศนะที่พระพุทธองค์ทรงพิจารณาว่า “เกินไป” ในทางใดทางหนึ่ง สองทัศนะนั้นคือ (๑) ทัศนะที่เห็นว่าจักรวาลมีอยู่จริงๆ ตามที่เราเห็น (๒) ทัศนะที่เห็นว่าจักรวาลแม้เราจะเห็นว่ามีแต่จริงๆไม่มี ท่านนาคารชุนเชื่อว่า ทัศนะที่สามที่เสนอโดยพระพุทธองค์ที่ว่า “จักรวาลนั้นคือความว่างเปล่า” เป็นทัศนะที่อยู่ตรงกลางระหว่างสองทัศนะนี้ ผมเคยทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกว่าด้วยเรื่องนี้ แต่พิจารณาจากทัศนะของฝ่ายเถรวาท ในวิทยานิพนธ์นั้น ผมสรุปว่ามีทัศนะทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับความมีอยู่ของจักรวาลก่อนหน้านี้พระพุทธศาสนาอยู่สองแบบ แบบแรกเชื่อว่า โลกทางกายภาพมีอยู่จริง (จักรวาลมีสภาพเป็น Being) แบบต่อมาเชื่อว่า โลกทางกายภาพไม่มีจริง (จักรวาลมีสภาพเป็น Non-being หรือ Nothingness) ข้อเสนอใหม่ของพระพุทธองค์บอกว่า โลกทางกายภาพมีลักษณะว่างเปล่า (จักรวาลมีสภาพเป็น Emptiness) แล้วในวิทยานิพนธ์นั้นผมเสนอว่า หากอยากจะเข้าใจว่า “ความว่างเปล่า” ที่พระพุทธองค์

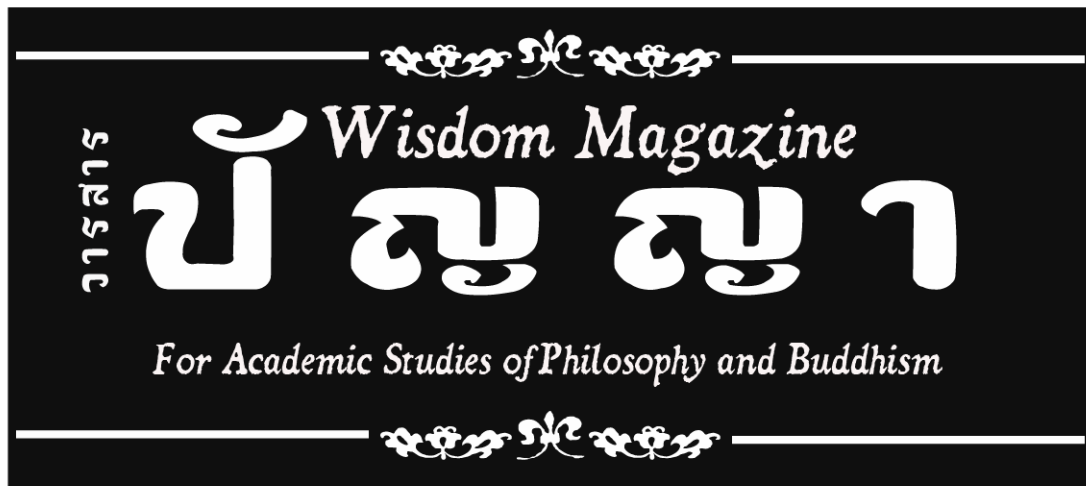
ทรงเสนอนี้เป็นอย่างไร ก็ต้องพิจารณาเทียบเคียงกับ “ความมีอยู่” และ “ความไม่มีอยู่” กล่าวให้ชาวบ้านทั่วไปเข้าใจคือ นักปรัชญาบางพวกเชื่อว่า ถ้วยกาแฟที่ท่านถืออยู่มีจริง อีกพวกเชื่อว่าไม่มีจริง แต่สำหรับพระพุทธองค์ ถ้วยกาแฟนี้เราจะยืนยันว่า “มี” ก็ไม่ได้ เพราะหากยืนยันอย่างนั้นก็เกินไปในบางเรื่อง จะยืนยันว่า “ไม่มี” ก็ไม่ได้ เนื่องจากยืนยันเช่นนั้นก็จะมีบางส่วนที่เกินไป หากจะยืนยันอย่างพอเหมาะพอดี ก็ต้องยืนยันว่า “ถ้วยกาแฟนี้ว่าง” แนวคิดเรื่องว่างสำหรับผมอยู่ตรงกลางระหว่างมีกับไม่มี ข้อเสนอนี้หากมองจากปรัชญาตะวันตกออกด้วยกันอาจไม่น่าตื่นเต้นเท่าไร เพราะนอกจากพุทธศาสนาก็อาจมีสำนักอื่น (เช่น เต๋าของจีน) ที่ยืนยันเช่นเดียวกันนี้ แต่หากมองจากกรอบของปรัชญาตะวันตก เรื่องนี้จะกลายเป็นเรื่องใหญ่ทันที เพราะฝรั่งนั้นเชื่อตามอาริสโตเติลที่ว่า “ระหว่างมีกับไม่มี ไม่มีตรงกลาง” สำหรับฝรั่ง เราต้องเลือกอย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างความเชื่อว่าถ้วยกาแฟมีอยู่จริง หรือไม่ก็ไม่มีจริง ไม่มีทางเลือกที่สาม แต่พระพุทธองค์ทรงเสนอว่ามีทางเลือกที่สาม

ผมขอจบบทความนี้ด้วยข้อสังเกตว่า การตีความเรื่องทางสายกลางนั้นน่าจะมีแง่มุมใหม่ๆ มากขึ้นหากเราจะใช้ประโยชน์จากการวิเคราะห์ทางภาษา ซึ่งผมเชื่อว่ามีอยู่ในตัวเราทุกคนอยู่แล้ว (คือท่านผู้อ่านทุกท่านสามารถคิดวิเคราะห์ในทางภาษาได้ด้วยตนเองอยู่แล้ว ไม่ต้องให้ใครมาสอน เหมือนการหายใจหรือกินข้าว) ผมลองตีความว่า “กลาง” ในทางภาษานั้นจะไม่มีความหมายถ้าไม่มี “สองข้างหรือสองขอบ” ที่อยู่รอบๆ กลางนั้น ถ้าเพื่อนโทรศัพท์มาบอกว่า “เลยแยกปทุมวันแล้วอยู่เลนกลางเอาไว้” แม้เราไม่เคยไปแถวนั้นเราก็อนุมานได้ว่าถนนเส้นนั้นต้องมีสามช่อง สองช่องแรกคือซ้ายสุดกับขวาสุด กลางก็คือระหว่างสองช่องนั้น ผมไม่คิดว่าพระพุทธองค์จะ

ทรงใช้ภาษาผิดไปจากมนุษย์คนอื่นๆในโลก ด้วยการไล่ไปเรื่อยในทางภาษาบนสมมติฐานที่ว่าพระพุทธเจ้าก็ทรงใช้ภาษาอย่างเดียวกับมนุษย์ทั่วไป เราก็จะพบข้อสรุปในทางภาษาอื่นๆที่น่าสนใจ เช่น อริยมรรคมีองค์แปดที่เรียกว่าทางสายกลางนั้นก็เหมือนต้มยำชามสุดท้าย ที่จะเกิดไม่ได้เลยหากไม่มีชามแรกและชามต่อๆมาอีกจำนวนมากที่ยังไม่พอดี การคิดเช่นนี้ไม่ขัดแย้งกับความเชื่อว่าพุทธธรรมดีในตัวเอง เพราะเป็นการวิเคราะห์คนละด้าน ของที่ดีด้วยตัวเองนั้นมีแต่ธรรมชาติหรือพระเจ้าเท่านั้นที่รู้ว่าอยู่ไหน มนุษย์ไม่อาจรู้ ก่อนตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงเป็นปุถุชนก่อน ดังนั้นย่อมจะมีอะไรมากมายที่ไม่ทรงรู้ การได้พบต้มยำชามสุดท้ายของพระองค์จึงเป็นผลมาจากการลองผิดลองถูก คิดอย่างนี้เราจะเห็นว่า ความคิดดีๆที่เราเชื่อถืออยู่นั้นจะปรากฏขึ้นไม่ได้เลยในโลก หากพระศาสดาของเราท่านไม่ศึกษามาก คิดมาก แนวคิดอื่นๆที่ไม่ตรงกับเราจึงสมควรพิจารณาว่าเป็น “ปัจจัยทางอ้อม” ที่สนับสนุนให้เกิดพุทธศาสนา เราต้องขอบคุณพวกเขา ไม่ใช่มองว่าเขาเป็นศัตรู หรือเป็นพวกมิฉฉาปฏิฐิ เห็นไหมครับว่า การวิเคราะห์ด้วยภาษาธรรมดานี้ แผลกลับอาจส่งผลที่เป็นประโยชน์มากมายได้อย่างน่าประหลาดตามที่กล่าวมาจะนี้แล ©

สมภาร พรหมทา

มีนาคม ๒๕๕๔

วารสารเพื่อการศึกษาและวิเคราะห์วิจัย
เกี่ยวกับ ‘ปรัชญา’ และ ‘พระพุทธศาสนา’

ผู้ก่อตั้ง เจ้าของ และบรรณาธิการ
ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา
ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Email Address: Somparn.P@chula.ac.th

วารสารนี้เผยแพร่เพื่อประโยชน์สาธารณะ
ท่านผู้อ่านสามารถยืมหรือซื้อได้ฟรี
หากท่านเห็นคุณค่าของวารสาร
และประสงค์จะสนับสนุนให้วารสารอยู่ได้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้
สามารถส่งเงินบริจาคไปยังบรรณาธิการตามที่อยู่ข้างบน